

พัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทย พัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทย

พรณี บัวเล็ก

การศึกษาพัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทยแม้ว่าจะมีการศึกษามาก่อนแล้วแต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะทำความเข้าใจสังคมไทยในด้านของพัฒนาการของทุน งานวิจัยที่ผ่านมาผู้ที่ทำการศึกษา มักจะใช้วิธีการของนักสังคมศาสตร์ที่ตั้งกรอบคิดทฤษฎีอย่างเข้มงวดตั้งแต่ต้น ต่อจากนั้นก็พิสูจน์กรอบคิดของตนโดยหาข้อมูลสนับสนุน วิธีการนี้แม้จะให้ภาพชัดเจนแต่เวลาที่ผ่านมาเมื่อมีการค้นคว้าข้อมูลลงในระดับลึก ก็พบว่าหลายอย่างที่ถูกลำเสนอและตีความออกมาไม่ตรงกับความจริง การเขียนงานชิ้นนี้แม้ว่าไม่ต้องการเริ่มต้นจากการใช้กรอบคิดที่เข้มงวดแต่ผู้เขียนก็เห็นความจำเป็นที่ต้องใช้กรอบคิดและทฤษฎีในการช่วยในการศึกษา เพื่อให้การศึกษามีทิศทางและมองภาพรวมทั้งวิเคราะห์เรื่องราวต่างๆอย่างเชื่อมโยง วิธีการสำคัญที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้ในการศึกษาคือ จะใช้การสร้างกรอบคิดจากข้อมูลและจะมีการปรับกรอบคิดเพื่อให้เกิดการสอดรับระหว่างกรอบคิดกับข้อมูล

คำถามสำคัญของการวิจัยคือ 1) ทุนนิยมไทยมีลักษณะอย่างไร และมีกำเนิดและพัฒนาการขึ้นมาอย่างไร 2) ปัจจัยสำคัญที่กำหนดลักษณะของทุนนิยมไทยและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะพัฒนาการในแต่ละช่วงเวลาคืออะไร

พัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทยขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญดังนี้ คือ 1. ลักษณะเฉพาะของสังคมศักดินาไทยทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม 2. อิทธิพลจากภายนอกทั้งของจีนในตอนต้นและทุนนิยมจากตะวันตกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการค้าและทางการผลิตที่เกิดขึ้นในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศไทย 3. ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มทุนต่างๆ (ทั้งทุนภายในและทุนภายนอก) และปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มทุนต่างๆเหล่านั้นกับสังคมไทย การมองความสัมพันธ์ของกลุ่มทุนไม่ควรมองเฉพาะภายในกลุ่มทุนเท่านั้นแต่ควรขยายไปสู่กลุ่มอื่นที่มีใช้ทุนด้วยเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น

ในงานชิ้นนี้จะพยายามทำความเข้าใจประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยโดยใช้วิธีการมองบริบทที่ห่อหุ้มสังคมไทยได้แก่สถานะแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้นในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และใช้การมองแบบองค์รวมขยายการมองออกไปให้กว้างกว่าสังคมไทย มองความเกี่ยวข้องกับส่วนต่างๆ แต่ทั้งนี้ก็ให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะของพื้นที่ เพราะจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างสังคมไทยกับสังคมอื่น

พัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทย พัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทย

คำถามสำคัญของการวิจัยคือ 1) ทุนนิยมไทยมีลักษณะอย่างไร และมีกำเนิดและ พัฒนาการขึ้นมาอย่างไร 2) ปัจจัยสำคัญที่กำหนดลักษณะของทุนนิยมไทยและนำไปสู่การ เปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะพัฒนาการในแต่ละช่วงเวลาคืออะไร

พัฒนาการทุนนิยมในประเทศไทยขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญดังนี้ คือ 1. ลักษณะเฉพาะ ของสังคมศักดินาไทยทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม 2. อิทธิพลจาก ภายนอกทั้งของจีนในตอนต้นและทุนนิยมจากตะวันตกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง การค้าและทางการผลิตที่เกิดขึ้นในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศไทย 3. ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มทุนต่างๆ (ทั้งทุนภายในและทุนภายนอก) และปฏิสัมพันธ์ ของกลุ่มทุนต่างๆ เหล่านี้กับสังคมไทย การมองความสัมพันธ์ของกลุ่มทุนไม่ควรมองเฉพาะ ภายในกลุ่มทุนเท่านั้นแต่ควรขยายไปสู่กลุ่มอื่นที่มีเงินทุนด้วยเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น

ในงานชิ้นนี้จะพยายามทำความเข้าใจประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยโดยใช้วิธีการมองบริบท ที่ห่อหุ้มสังคมไทยได้แก่สภาวะแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้นในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ ใช้การมองแบบองค์รวมขยายการมองออกไปให้กว้างกว่าสังคมไทย มองความเกี่ยวข้องกับส่วน ต่างๆ แต่ทั้งนี้ก็ให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะของพื้นที่ เพราะจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เห็น ความแตกต่างระหว่างสังคมไทยกับสังคมอื่น

างการผลิตที่เกิดขึ้นในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศ ไทย 3. ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มทุนต่างๆ (ทั้งทุนภายในและทุนภายนอก) และปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มทุน ต่างๆ เหล่านี้กับสังคมไทย การมองความสัมพันธ์ของกลุ่มทุนไม่ควรมองเฉพาะภายในกลุ่มทุน เท่านั้นแต่ควรขยายไปสู่กลุ่มอื่นที่มีเงินทุนด้วยเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น

ในงานชิ้นนี้จะพยายามทำความเข้าใจประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยโดยใช้วิธีการมองบริบท ที่ห่อหุ้มสังคมไทยได้แก่สภาวะแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้นในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ ใช้การมองแบบองค์รวมขยายการมองออกไปให้กว้างกว่าสังคมไทย มองความเกี่ยวข้องกับส่วน ต่างๆ แต่ทั้งนี้ก็ให้ความสำคัญกับลักษณะเฉพาะของพื้นที่ เพราะจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เห็น ความแตกต่างระหว่างสังคมไทยกับสังคมอื่น

1. กำเนิดของทุนในสมัยศักดินา (ปลายอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น)

เจ้าภาษีนายอากร เป็นทุนกลุ่มแรกของไทยที่มีถิ่นกำเนิดในสังคมยุคศักดินา ทุนกลุ่มนี้ เกิดขึ้นเมื่อประมาณสมัยอยุธยาตอนกลางและปรากฏชัดในสมัยอยุธยาตอนปลาย อากร 2 ชนิดที่ เก่าแก่คือ อากรสุรา และ บ่อนเบี้ย ผู้ที่เข้าดำเนินการเป็นเอกชนชาวจีน ระบบเจ้าภาษีนายอากร เกิดขึ้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ มีการเก็บภาษีเป็นตัวเงินเพิ่มขึ้น การเก็บภาษีเป็น

ตัวเงินมีความยุ่งยาก ผู้ปกครองจึงต้องการผลัดภาระการคิดคำนวณและการเก็บให้กับผู้อื่น รัฐเองก็ขาดทั้งกลไกที่มีประสิทธิภาพและข้าราชการที่ซื่อสัตย์พอที่จะทำหน้าที่เก็บภาษี แม้ว่าระบบนี้จะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ระบบยังไม่สามารถตั้งมั่นได้จนกระทั่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ระบบเจ้าภาษีนายอากรและกลุ่มทุนเจ้าภาษีนายอากร กลายเป็นระบบและกลุ่มคนที่มีความสำคัญกับเศรษฐกิจไทย โดยเฉพาะหลังการปฏิรูปการคลังในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการเก็บภาษีภายในเพิ่มขึ้นถึง 38 ชนิด

การอธิบายถึงกำเนิดของทุนกลุ่มนี้ไม่สามารถอธิบายถึงเพียงแค่ง่อนไขภายในสังคมศักดินาไทยเท่านั้น แต่ต้องทำความเข้าใจถึงเงื่อนไขที่ทำให้เศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขยายตัว ระบบเจ้าภาษีนายอากรคือระบบที่รัฐให้สัมปทานเอกชนในการเก็บภาษีโดยมีในเงินและอินเดียมาก่อนหน้านั้นนานแล้ว แม้ในยุโรปเองก็มีระบบที่ให้เอกชนเก็บภาษีแทนรัฐบาลเช่นกัน แต่ระบบนี้ถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 และกลายเป็นระบบสำคัญในคริสต์ศตวรรษที่ 19 นับตั้งแต่ ค.ศ. 1820 ที่อังกฤษได้สร้างสิงคโปร์ให้เป็นเมืองท่าการค้าสำคัญในบริเวณนี้อันทำให้การค้าในภูมิภาคขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว เราอาจจะกล่าวได้ว่าการขยายตัวนี้เป็นผลมาจากทั้งทางตรงและทางอ้อมของการปฏิวัติอุตสาหกรรมประเทศอุตสาหกรรมของยุโรปมองเห็นความสำคัญของทวีปเอเชียทั้งในแง่ของแหล่งตลาดและทรัพยากรในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ความต้องการหรือดีมานด์ (Demand) ของสินค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาจาก 2 กระแสด้วยกัน (1) จากจีน ที่ต้องการดีบุก ทองคำ คราม สีเสียด พริกไทย ข้าว (2) จากยุโรป ที่ต้องการ น้ำตาล กาแฟ พริกไทย ยาสูบ ดีบุก ไม้สัก และข้าว ดีมานด์ 2 กระแสนี้ทำให้การค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คึกคักกว่าเดิม

นอกจากมีการจัดตั้งสิงคโปร์ขึ้นมาเป็นเมืองท่าการค้าที่สำคัญในบริเวณนี้แล้ว อูปลสวรรค์ต่างๆ ในการค้าก็ได้รับการค่อยๆ ผ่อนคลายลง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีทูตเข้ามาเจรจากับไทยหลายครั้ง อีกทั้งสนธิสัญญาเบอร์นีในปี พ.ศ. 2369 ก็ให้ยกเลิกการค้าผูกขาดโดยพระคลังสินค้าด้วย นอกจากนี้พัฒนาการทางการคมนาคม เช่น การเดินเรือแบบใหม่ ยังช่วยทำให้เกิดความสะดวกสบายในการใช้เรือทำการขนส่งสะดวกมากขึ้น

ระบบเจ้าภาษีนายอากรเป็นระบบที่รัฐบาลในดินแดนนี้ไม่ว่าจะเป็นฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ไทย ผู้นำได้นำมาใช้ในระยะเดียวกัน อันเป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อเศรษฐกิจแบบเงินตราขยายตัวขึ้น ในระยะนี้จะเป็นระยะที่ผู้อพยพชาวจีนหลังไหลเข้าสู่ดินแดนในภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากปัญหาการเมืองในจักรวรรดิจีน โดยที่รัฐบาลจีนได้ทำการปราบปรามชาวจีนทางใต้ที่เข้าสังกัดในสมาคมลับโค่นล้มราชวงศ์ชิง ชาวจีนอพยพเหล่านี้เป็นทั้งผู้ลงทุนและแรงงานที่จะแปรความต้องการในสินค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นการผลิตและการค้า ชาวจีนจะเข้ามาเป็นเจ้าภาษีนายอากร

มากกว่าชาวพื้นเมือง เนื่องจากชาวจีนเป็นคนนอกระบบและรัฐบาลเห็นว่าควบคุมได้ง่ายกว่า เจ้าหน้าที่ของตน ชาวจีนมีแรงจูงใจที่จะเก็บภาษีให้ได้มากกว่าที่จะทำได้ สามารถจัดหาสินค้าและบริการต่างๆ ที่รัฐบาลต้องการ ชาวจีนเป็นกลุ่มคนที่พร้อมที่สุดที่จะทำหน้าที่นี้ กล่าวคือ มีทั้งองค์ความรู้ และเงินทุนที่จะทำภาษีรายได้ใหญ่ได้ เจ้าภาษีนายอากรหลายคนเป็นหัวหน้าสมาคมลับและเป็นผู้นำชุมชนจีนด้วยทำให้การทำภาษีไม่ตกอยู่ในมือคนอื่น

ระบบเจ้าภาษีนายอากรของไทยจึงได้เฟื่องฟูอย่างมาก ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการเก็บภาษีตัวใหม่ 38 ชนิด เนื่องจากรัฐบาลต้องการหารายได้ชดเชยรายได้ที่หดหายไป หลังการทำสนธิสัญญาเบอร์นี ในปี พ.ศ. 2369 สัญญานี้ระบุให้ยกเลิกการผูกขาดโดยพระคลังสินค้า รัฐจึงหันมาหารายได้จากการเก็บภาษีภายในทดแทน ในสมัยรัชกาลที่ 4 รัฐได้เพิ่มการเก็บภาษีอีก 14 ชนิด ระบบนี้จึงกลายเป็นระบบที่เฟื่องฟูอย่างมาก พร้อมกับการเพิ่มบทบาทมากขึ้นของเจ้าภาษีนายอากร ภาษี 2 ชนิดที่นำมาใช้ในการเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐ คือ ภาษีหอย ก.ข. ซึ่งใช้ในปี พ.ศ. 2378 สมัยรัชกาลที่ 3 และภาษีฝิ่น ซึ่งใช้ในปี พ.ศ. 2394 เมื่อต้นรัชกาลที่ 4 ภาษีอบายมุข 4 ชนิด คือ สุรา บ่อนเบี้ย หอย ก.ข. และฝิ่น นั้นนับว่าทำรายได้ให้แก่รัฐมากกว่าครึ่ง แม้กระทั่งหลังจากรัชกาลที่ 5 ได้ทรงปฏิรูปการคลังเข้าสู่ระบบการบริหารสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก เจ้าภาษีนายอากร 4 ชนิดนี้ยังคงอยู่และสามารถเลิกไปได้ก็ต่อเมื่อต้นรัชกาลที่ 6 ในแง่สาเหตุก็เป็นเพราะรัฐบาลไม่แน่ใจว่าตนเองจะแสวงหารายได้ได้เท่ากับที่เจ้าภาษีนายอากรหาให้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าระบบเจ้าภาษีนายอากรจะทำรายได้ให้กับรัฐบาลมาก แต่ก็สร้างภาระที่หนักให้กับราษฎรเพราะเจ้าภาษีนายอากรต่างคิดประดิษฐ์ภาษีใหม่ๆ ขึ้นตลอดเวลา รัฐบาลเองก็ต้องการรายได้และยินดีกับภาษีใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ระบบเจ้าภาษีที่เฟื่องฟูในสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 ไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความสนใจในการเพิ่มผลผลิตของราษฎร ในทางตรงกันข้ามกับบั่นทอนการผลิตลงด้วย

ลักษณะสำคัญของนายทุนเจ้าภาษีนายอากร คือ ขาดความเข้มแข็ง กิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องอาศัยชนชั้นศักดินา วัฒนธรรมก็รับวัฒนธรรมศักดินา เจ้าภาษีนายอากรถือกำเนิดในสังคมศักดินา และมีฐานะเป็นกึ่งข้าราชการ ทำหน้าที่ช่วยรัฐในการเก็บภาษีนายอากร มีศักดินา 400 ร่ำ มีอำนาจในการพิจารณาคดีที่เกี่ยวกับภาษีนายอากร ในภาคใต้มีฐานะเป็นเจ้าของเมืองด้วย เรียกว่า ระบบเหมาเมือง คือเป็นทั้งผู้ปกครอง ผู้เก็บภาษี ผูกขาดการค้าที่สำคัญในเมือง ในการทำมาหากินต้องอาศัยการอุปถัมภ์จากชนชั้นศักดินาเพื่อให้ได้รับการประมวลภาษี ทำหน้าที่เสมือนกลไกของรัฐ นายทุนกลุ่มนี้ไม่อาจเปลี่ยนแปลงสังคมและโค่นล้มระบบศักดินาได้ ผลกำไรที่นายทุนกลุ่มนี้ได้รับก็แบ่งกันระหว่างชนชั้นศักดินาและเจ้าภาษีนายอากร เนื่องจากคนกลุ่มนี้มีฐานะเป็นกึ่งข้าราชการ ต้องอาศัยการอุปถัมภ์และใกล้ชิดกับชนชั้นศักดินา คนกลุ่มนี้มีวัฒนธรรมที่ไม่ต่างกับชนชั้นศักดินา รับเอาวัฒนธรรมศักดินาเข้าไปสูง ไม่คิดลบล้างสถาบันศักดินา ในทางตรงกันข้าม ลูกหลานของ

เจ้าภาษีนายอากรก็กลับผันตัวเองเข้าเป็นข้าราชการเต็มตัวมากขึ้น ลูกสาวก็ให้แต่งงานกับขุนนางชั้นชั้นศักดิ์นา ลูกชายก็เข้ารับราชการเป็นมหาดเล็ก เป็นคนในราชสำนัก

นายทุนเจ้าภาษีนายอากรซึ่งเป็นทุนแบบเก่าของโลกตะวันออกสิ้นสุดลงในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ระบบเจ้าภาษีนายอากรเป็นระบบชั่วคราวที่รัฐศักดินานำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาการคลังของรัฐโดยได้นำระบบนี้แทรกเข้าไปกับระบบความสัมพันธ์ในการหารายได้ของรัฐแบบเดิม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายและไพร่ ระบบนี้สิ้นสุดไปพร้อมๆ กันในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อรัฐต่างๆ ปรับตัวไปสู่รัฐสมัยใหม่อันมีสาเหตุคือ

1) ความรู้สึกต่อต้านชาวจีนภายในภูมิภาคนี้มีสูงขึ้นไปในต้นต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เนื่องจากชาวพื้นเมืองรู้สึกชาวจีนเข้ามาเอาเปรียบชาวพื้นเมืองทางเศรษฐกิจมากเกินไป ชาวจีนที่อพยพเข้ามามักสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชนชั้นปกครอง แล้วใช้อำนาจรัฐของชนชั้นปกครองประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและเข้าผูกขาดการค้า บทบาทที่สำคัญคือการเป็นเจ้าภาษีนายอากรในที่ต่างๆ ชาวจีนกลายเป็นกลุ่มชนชั้นพิเศษที่ร่ำรวยต่างกับชาวพื้นเมืองที่เป็นชนชั้นล่าง

2) การเก็บภาษีโดยระบบนี้ล้มเหลว รัฐต้องการรายได้เพิ่มขึ้นและเป็นรายได้ที่แน่นอนเพื่อใช้กับการปฏิรูปและพัฒนาประเทศ เจ้าภาษีนายอากรเป็นหนี้สินกับรัฐบาลมากในสมัยหลังเนื่องจากต้องแข่งขันกันในการทำภาษี หลังจากรัฐบาลต่างๆ เริ่มเข้มงวดและลดจำนวนชนิดการทำภาษี

3) ระบบเจ้าภาษีนายอากรเป็นระบบที่แสดงถึงการกระจายอำนาจ (Decentralization) รัฐบาลต้องการบริหารและการคลังแบบรวมอำนาจ (Centralization) และต้องการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยจัดการบริหารแบบตะวันตกซึ่งก็รวมทั้งการเก็บภาษีอากรด้วย ระบบเจ้าภาษีนายอากรจึงถูกยกเลิกไปเมื่อรัฐบาลในรัฐแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมที่จะเข้าสู่การบริหารแบบสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก

2. ทุนนิยมภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2398-2457)

ทุนนิยมที่เกิดขึ้นระยะนี้เป็นทุนนิยมการค้า มีลักษณะเป็นทุนนิยมแบบอาณานิคม คือเรายอมรับระบบการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ เป็นผู้ผลิตสินค้าเกษตรเพื่อตอบสนองความต้องการของประเทศมหาอำนาจหรือทุนนิยมศูนย์กลาง วัตถุประสงค์ในการผลิตของสังคมเพื่อตอบสนองตลาดและความต้องการของตลาดภายนอกไม่ใช่ตลาดภายใน ก่อนหน้าทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เรายอมรับว่าเศรษฐกิจไทยไม่ใช่เศรษฐกิจแบบโบราณ ไม่หยุดนิ่งมีการเคลื่อนไหวของตลาดภายใน มีเศรษฐกิจแบบเงินตราและตลาดเกิดขึ้นบ้างแล้ว มีหน่ออ่อนของทุนนิยม คือ มีชนชั้นนายทุนคือเจ้าภาษีนายอากร แต่สิ่งเหล่านี้ยังไม่กว้างขวางและแข็งแรงพอที่จะสร้างตัวเองเป็นสถาบันที่เป็นอิสระ ในทางตรงกันข้ามหน่อทุนนิยมกลับอ่อนแอ ไม่ได้สร้าง

การผลิตของตนเองขึ้นมาอิงแอบอยู่กับชนชั้นศักดินา อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภาได้กล่าวถึงทุนกลุ่มนี้ว่าเป็นทุนนิยมกาฬาก

2.1 สถานะของสนธิสัญญาเบาว์ริงกับโลกทุนนิยมและสังคมไทย

สนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการสร้างอำนาจใหม่ (Reconstructed Power) ของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 อังกฤษได้เข้ามามีอิทธิพลในบริเวณนี้แทนที่ฮอลันดาและสเปน ในปี พ.ศ.2463 (1820) อังกฤษได้สร้างสิงคโปร์ให้เป็นเมืองท่าสำคัญในการควบคุมการค้าในบริเวณนี้ ต่อมาในปี พ.ศ. 2367 (ค.ศ. 1824) อังกฤษสามารถยึดมะละกาได้ และจัดการปกครองดินแดนใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นการจัดตั้งขึ้นเป็นรัฐ (State Settlement) อันประกอบด้วย มะละกา สิงคโปร์ ปีนัง จังหวัดเวลส์เลย์ โดยจัดตั้งเป็นอาณานิคมที่ขึ้นตรงต่อ รัฐบาลของอังกฤษ ต่อมาอังกฤษยึดพม่าได้ทั้งหมดจากการทำสนธิสัญญายันดาโบในปี พ.ศ. 2369 และอังกฤษได้ฮ่องกงในปี พ.ศ. 2385 จากสนธิสัญญานานกิง ในตอนต้นศตวรรษที่ 19 อังกฤษสามารถควบคุมเส้นทางการค้าจากอินเดีย พม่า มะละกา ถึงฮ่องกง ปี ค.ศ.1836 (พ.ศ.2379) อังกฤษเลิกระบบการปกครองอาณานิคมแบบเดิมจากที่ให้ออกชน คือบริษัท British East India Company ได้รับสัมปทานและขึ้นอยู่กับรัฐบาลที่อินเดีย มาเป็นการปกครองขึ้นตรงต่อ รัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอน

สนธิสัญญาเบาว์ริงเกิดขึ้นในท่ามกลางเงื่อนไขใหม่ และนโยบายใหม่ของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อังกฤษต้องการจัดการดินแดนในบริเวณนี้แบบอาณานิคมที่ขึ้นตรงต่อ ศูนย์กลางที่ยุโรป เพื่อให้เอเชียเป็นแหล่งวัตถุดิบและตลาดสินค้าให้กับการผลิตอุตสาหกรรมของยุโรป อย่างแท้จริง ตัวเซอร์จอห์นเบาว์ริง (Sir John Bowring) ผู้เข้ามาทำสัญญากับไทยปี พ.ศ. 2398 (ค.ศ.1855) ก็ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่เป็นผู้สร้างความสำเร็จในการทำสนธิสัญญาทางการค้ากับไทยเท่านั้น แต่เซอร์จอห์น เบาว์ริงเป็นบุคคลสำคัญที่รัฐบาลอังกฤษส่งมาเพื่อสร้างเงื่อนไขใหม่ทางการค้าจากการทำสนธิสัญญาในดินแดนต่างๆ ในบริเวณนี้ให้แก่อังกฤษ เซอร์จอห์น เบาว์ริงมีตำแหน่งเป็นอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มในจีน ซึ่งคลุ่มไปถึงญี่ปุ่น ไทย เวียดนาม เกาหลี และเป็นผู้สำเร็จราชการอังกฤษในฮ่องกง กล่าวคือ ดูแลดินแดนในอำนาจของอังกฤษ นับตั้งแต่อ่าวไทยจนถึงเกาหลี นอกจากนี้เขายังเป็นผู้มีบทบาทในรัฐสภาของอังกฤษ โดยเป็นผู้สนับสนุนลัทธิการค้าแบบเสรี (Free Trade) ที่สำคัญคนหนึ่งของรัฐสภาก่อนหน้านี้ การเข้ามาของเซอร์จอห์น เบาว์ริงก็มาในนามรัฐบาลของพระราชินีวิกตอเรีย (Queen Victoria) ซึ่งต่างจากกรณีของนายเฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) ที่เข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อปี พ.ศ.2369 นั้นเข้ามาในนามของบริษัท British East India Company และทำการเจรจาตกลงได้เฉพาะบางข้อ เช่น ในเรื่องการยกเลิกการค้าผูกขาดโดย พระคลังสินค้า เป็นต้น แต่รัชกาลที่ 3 ก็ไม่ยอมผ่อนปรนใน

หลายข้อเช่นกัน โดยเฉพาะข้อที่ว่าด้วยการนำฝิ่นเข้ามาขาย สัญญานี้มีผลบังคับน้อย และ รัชกาลที่ 3 ก็คัดค้านอำนาจอังกฤษ

เมื่อเซอร์จอห์น เบาวริงเข้ามามีเรือรบเข้ามาจอดที่ปากน้ำด้วย 2 ลำ มีอุปทูตแฮรี พาร์กส์ (Harry S. Parkes) ซึ่งเป็นกงสุลของอังกฤษที่เฮอร์มิ่ง มี เจ. ซี เบาวริง (J.C. Bowring) ลูกชายของเขาเป็นเลขานุการส่วนตัว นายเจ ซี เบาวริงผู้นี้ทำงานอยู่ในบริษัท Jardine Methson ซึ่งเป็นบริษัทการค้าใหญ่ที่สุดของอังกฤษในจีนที่ขายสินค้าเกือบทุกอย่าง การเข้ามาทำสนธิสัญญาของเซอร์จอห์น เบาวริงในครั้งนี้รัฐบาลไทยตระหนักถึงความสำคัญและอำนาจการบังคับใช้อย่างดี ได้มีการจัดต้อนรับเป็นอย่างดีโดยตัวแทนทั้งฝ่ายราชวงศ์และขุนนาง พระราชวงศ์ คือพระเจ้านั่งยาเธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิท และขุนนางจากตระกูลขุนนาง 4 คนที่คุมอำนาจทั่วราชอาณาจักร พระนคร กลาโหม และการคลัง สนธิสัญญานี้เป็นไปตามความต้องการของอังกฤษ และทำไปโดยการตระหนักของชนชั้นปกครองไทยว่าการเปลี่ยนแปลงอะไรจะเกิดขึ้นกับสังคมไทยหลังจากทำสัญญาแล้ว การที่ทำที่ของรัชกาลที่ 4 ต่ออังกฤษต่างกับรัชกาลที่ 3 มาจากเงื่อนไขต่างๆ ที่เกิดขึ้นต่างกัน รัฐต่างๆ บริเวณนี้ได้ตกเป็นของประเทศมหาอำนาจหรืออยู่ภายใต้อิทธิพลเกือบหมดแล้ว หรือแม้กระทั่งจีนที่รัฐไทยเคยยึดว่าเป็นศูนย์กลางของความเจริญและการค้าก็กำลังถูกคุกคามอย่างหนักจากประเทศมหาอำนาจยุโรป ผู้นำไทยจึงไม่มีท่าทีต่อต้านสนธิสัญญานี้

2.2 สารของสนธิสัญญาเบาวริง มีเนื้อหาหลักโดยสรุปคือ

1. การเปิดโอกาสให้สินค้าของอังกฤษเข้าสู่ประเทศไทยได้สะดวก โดยเปิดเมืองท่าทุกเมืองท่าให้สินค้าอังกฤษ และให้เก็บภาษีสินค้าเข้าเพียงร้อยละ 3
2. รัฐบาลต้องเปิดโอกาสให้นำสินค้าออกได้สะดวกเช่นกัน โดยเฉพาะสินค้าสำคัญ ได้แก่ ข้าว เกลือ ปลา และให้เก็บภาษีสินค้าออกเพียงครั้งเดียวไม่ให้เก็บซ้ำซ้อน
3. ให้เปิดโอกาสให้อังกฤษนำฝิ่นและอาวูรเข้ามาจำหน่าย สำหรับฝิ่นรัฐบาลไทยต่อรองให้ขายให้แก่เจ้าภาษีฝิ่นเท่านั้น ส่วนอาวูรนั้นต้องขายให้กับรัฐบาล
4. เรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวอังกฤษ คือ ขอให้คนอังกฤษและคนในบังคับของอังกฤษขึ้นศาลกงสุล และมีสิทธิในการซื้อที่ดินอยู่ได้เมื่ออยู่ครบ 10 ปีแล้ว
5. ไทยต้องยอมรับในผลประโยชน์ของอังกฤษว่าอยู่เหนือชาติใด คือ หากมีการทำสัญญามอบผลประโยชน์ให้ชาติใดอังกฤษจะได้รับไปด้วย และสัญญานี้จะแก้ไขได้เมื่อหลังจากนี้ไป 10 ปีแล้ว โดยต้องบอกล่วงหน้าก่อน 1 ปี และต้องเป็นการยินยอมของทั้ง 2 ฝ่าย

จะเห็นได้ว่าสนธิสัญญาเบาวริงเป็นสัญญาที่มีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางระบบเศรษฐกิจของสังคมไทย เศรษฐกิจไทยจะต้องเป็นระบบเศรษฐกิจที่เปิดสำหรับทุนนิยมโลกที่จะเข้ามา บางคนอาจกล่าวว่าเศรษฐกิจไทยมีการเปลี่ยนแปลงเป็นเศรษฐกิจเงินตราก่อนหน้านี้แล้ว แต่

การเปลี่ยนแปลงก็ยังไม่กว้างขวาง หรือบางคนอาจกล่าวว่า กว่าที่สังคมไทยจะเข้าร่วมการผลิตเพื่อตอบสนองตลาดโลก (World Market) ก็อีกนาน ชาวบ้านยังคงรักษาการผลิตแบบพึ่งตนเอง การผลิตเพื่อบริโภคภายในชุมชนยังคงอยู่อีกนานกว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลง สิ่งนี้ก็ไม่เป็นเรื่องที่แปลกอะไรเพราะชาวบ้านก็ไม่ลุกขึ้นมาทำอะไรทันที หลังจากการเซ็นสัญญาระหว่างรัฐบาลหรือเมื่อมีการเข้ามาของบรรดาบริษัทการค้า (trading companies) ทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านมั่นใจกับการผลิตแบบใหม่ที่เขาจะทำ และชนชั้นนายทุนไทยมั่นใจที่จะลงทุนและอำนวยความสะดวกในการค้า นอกจากสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นที่เกิดตามมาทำให้การค้าขยายตัว กระบวนการนี้เกิดขึ้นพร้อมๆ กันกับที่อื่นๆ ในโลกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ปัจจัยอื่นที่ทำให้การค้าขยายตัวหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว ได้แก่

1. การเปิดคลองสุเอซใน พ.ศ. 2412 ทำให้การขนส่งระหว่างเอเชียกับยุโรปสะดวกมากขึ้น
2. การวางสายโทรเลขได้นำตามเมืองท่าต่างๆ ในเอเชียและเชื่อมเอเชียกับยุโรปใน พ.ศ. 2413-2514 ได้แก่ บอมเบย์ สิงคโปร์ ปัตตาเวีย ฮังกง และเซี่ยงไฮ้ เมืองท่าเหล่านี้สามารถต่อสายโทรเลขได้ถึงลอนดอน
3. การขนส่งโดยใช้เรือขนส่งขนาดใหญ่ ซึ่งเดินเรือด้วยเครื่องจักรไอน้ำ ได้เข้ามาแทนที่การขนส่งแบบเก่าของเอเชียมากขึ้นในภูมิภาคนี้ ซึ่งจะมีมากนับแต่ทศวรรษ 2410 เป็นต้นมา
4. การปฏิรูปการโทรคมนาคมภายในประเทศในรัชกาลที่ 5 โทรเลข โทรศัพท์ ถนน รถไฟ เป็นการสร้างเครือข่ายทางการค้าให้เชื่อมต่อกัน ระบบเหล่านี้ช่วยอำนวยความสะดวกแก่การค้า การปฏิรูปภายในสังคมไทยนี้ถูกผลักดันมาจากภายนอก ในบางเรื่องอาจเริ่มต้นจากเหตุผลทางการเมือง เช่น การตัดเส้นทางรถไฟสายอีสาน แต่การปฏิรูปทั้งหมดสืบเนื่องมาเหตุผลทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเมื่อจักรวรรดินิยมเข้ามาในเอเชีย เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั่วภูมิภาค

การปฏิรูปนี้มีขบวนการมาตั้งแต่ทศวรรษแรกของพุทธศตวรรษ 2410 รัฐบาลอังกฤษก็พยายามให้ไทยดำเนินการสร้างโทรเลขหลังจากคลองสุเอซเปิดแล้ว แต่การที่รัฐไทยไม่ได้ตกอยู่ในฐานะเมืองขึ้นของอังกฤษเต็มรูปแบบ ทำให้การผลักดันของอังกฤษในเรื่องต่างๆ ช้า และไม่ได้เป็นไปตามความต้องการของอังกฤษเสมอไป

2.3 ผลของสนธิสัญญาเบาว์ริง และการผลักดันการเปลี่ยนแปลงของประเทมหาอำนาจกับสังคมไทย

1. เรายอมรับระบบการค้าเสรี ให้เอกชนทำการค้าได้อย่างเสรี อังกฤษเป็นชาติที่มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจไทยมากที่สุด ทำให้เกิดการยกเลิกการค้าแบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้าอย่างสิ้นเชิง

เสรีนิยมทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่มาพร้อมกับลัทธิจักรพรรดินิยมนี้เป็นตัวกัดกร่อนรัฐศักดินาไทยให้สลายตัวต่อมา

2. เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตขึ้นในสังคมไทย กล่าวคือ การผลิตเพื่อขายนั้นค่อยๆ ขยายตัวกว้างขึ้นโดยในระยะแรกนี้เกิดขึ้นในบริเวณภาคกลางตามลุ่มแม่น้ำใหญ่ นครชัยศรี เจ้าพระยา ฯลฯ ที่การขนส่งทางเรือสามารถใช้ได้ ข้าวได้กลายเป็นสินค้าเกษตรส่งออกที่สำคัญที่สุด ที่ชาวไทยมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต เป็นผู้ปลูกข้าว ส่วนชาวจีนเป็นผู้แปรรูปเป็นข้าวสาร ไม้สักและแร่ดีบุก ก็เป็นสินค้าออกที่สำคัญอันดับต่อมา แต่ผู้ที่เข้ามาดำเนินการจะเป็นชาวยุโรปมากกว่า ชาวจีนมีส่วนร่วมด้วยแต่น้อยกว่า

สังคมไทยได้เข้าร่วมการแข่งขันทำระหว่างประเทศแบบอาณานิคม โดยเป็นผู้ผลิตสินค้าเฉพาะอย่างไม่กี่ชนิด และซื้อสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาใช้ อุตสาหกรรมพื้นบ้านค่อยๆ สลายตัว ที่สำคัญคือ การทอผ้า โดยเริ่มต้นจากภาคกลาง เพื่อนบ้านของเราได้แก่ มาเลเซีย ก็เปลี่ยนไปผลิตแร่ดีบุก อินโดนีเซียและศรีลังกา ก็หันไปปลูกพืชไร่ กระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นพร้อมๆ กันกับดินแดนอื่นๆ ในเอเชีย เมื่อรัฐในบริเวณนี้ต้องเผชิญกับการเข้ามาควบคุมอย่างเข้มงวดของประเทศมหาอำนาจยุโรปนับตั้งแต่ในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

3. เกิดการปฏิรูปรัฐใหม่ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น การเข้ามาของตะวันตกได้บีบบังคับให้รัฐไทยจำเป็นต้องปฏิรูปพร้อมกับเพื่อนบ้านอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งก็ได้ทำการปฏิรูปในระยะเปลี่ยนแปลงนี้เช่นกัน การปฏิรูปของไทยแม้ว่าผู้นำไทยเป็นฝ่ายดำเนินการ แต่ขบวนการปฏิรูปนี้มาจากแรงผลักดัน และการให้คำแนะนำจากประเทศมหาอำนาจทั้งสิ้น รวมทั้งการให้เงินกู้ดำเนินการปฏิรูปด้วย ในด้านระบบคมนาคมและการสื่อสาร ก็มาจากการที่ประเทศมหาอำนาจต้องการเชื่อมระบบการค้าระหว่างประเทศไทยกับอาณานิคมของเขาทั้งหลายให้เป็นหนึ่งเดียวกัน การปฏิรูปของไทยและรัฐอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แสดงให้เห็นถึงความเสื่อมของรัฐจารีต (Traditional State) ในบริเวณนี้ซึ่งไม่อาจต้านจักรวรรดินิยมและรองรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ ผู้นำของไทยเองก็เชื่อว่าการปรับประเทศจะรับเอาอารยธรรม “ศิวิไลซ์” ตามแบบตะวันตกจะนำไปสู่ความอยู่รอดได้ ความเจริญแบบตะวันตกจึงกลายเป็นเป้าหมายสำคัญของการปฏิรูป

4. เกิดคนกลุ่มใหม่ขึ้นในสังคมไทย คนกลุ่มเหล่านี้เมื่อก่อนนี้เคยมีแล้วแต่ในระยะนี้คนกลุ่มเหล่านี้มีมากจนกลายเป็นชนชั้นในสังคมไทย ได้แก่ **กรรมกรชาวจีน** ที่เข้ามาใช้แรงงานตามท่าเรือ ตามโรงสี ทำงานแบกหาม ทำงานเป็นกุลีในที่ต่างๆ ชาวนาหลุดพ้นจากการเป็นไพร่มาประกอบอาชีพ **ชาวนา** ชนชั้นล่างของไทยเลือกการเข้าสู่อาชีพทำนา สามารถสร้างรายได้ที่ดีพอสมควร นายทุนพาณิชย์ พ่อค้าชาวจีน เป็นลักษณะใหม่ของนายทุนที่มาจากเจ้าภาษีนายอากรและทุนอิสระ (นายทุนเหล่านี้เป็นชาวจีนทำธุรกิจเกี่ยวข้องกับการส่งสินค้าออก ส่งสินค้าเข้า

ขายข้าว เป็นเจ้าของโรงสี) อีกกลุ่มหนึ่งคือ นายทุนที่ดินและนายทุนเงินกู้ คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มาจากชนชั้นศักดินาเดิม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้ชนชั้นสูงของไทยต้องปรับตัวและแสวงหาผลประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกลายเป็นนายทุนเงินกู้ ให้เช่าที่ดิน สร้างตึกแถวให้เช่า ส่วน**ชนชั้นกลาง ข้าราชการ**นั้นทำงานให้กับรัฐบาลใหม่

5. เกิดเมืองแบบใหม่ มีทั้งองค์ประกอบของคนแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 มีทั้งอิสระชนที่พ้นจากระบบไพร่และทาสภายหลังปี พ.ศ.2448 ข้าราชการ พ่อค้าเงินและชาวตะวันตกและกุลีจีน มีการสร้างเมืองใหม่เพื่อรองรับคนแบบใหม่ และอำนวยความสะดวกในการลงทุนใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น การสร้างเมืองใหม่นี้ ชนชั้นศักดินาของไทยมีบทบาทอย่างมาก การสร้างเมืองใหม่นี้กลายเป็นผลประโยชน์ที่สำคัญของชนชั้นศักดินา การสร้างตึกแถวให้เช่า การทำโครงการที่ดินจัดสรร ในเมืองใหม่มีรถม้า รถราง รถยนต์ ถนน ไฟฟ้า โรงพยาบาล มีการจัดการสาธารณสุขและอนามัยของเมือง มีโรงเรียนผลิตบุคลากรแบบใหม่แทนวัด มีการจำลองแบบของเมืองทั้งจากสิงคโปร์ และลอนดอน ฯลฯ มาสร้างเป็นกรุงเทพฯ โฉมใหม่ ในเมืองนี้มีทั้งศักดินา ชนชั้นกลาง และจักรวรรดินิยมอยู่ด้วยกัน

หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ทุนนิยมที่เกิดขึ้นยังคงเป็นทุนการค้า ทุนนี้ไม่ได้เข้าไปผลักดันให้เกิดการพัฒนาการผลิตภายในสังคมไทย ไม่ได้นำเทคโนโลยีหรือความรู้ไปให้ชาวบ้าน ทำหน้าที่เป็นเพียงตัวกลางเชื่อมต่อระหว่างสังคมไทยกับทุนนิยมโลก การผลิตของชาวบ้านไทยนั้นเป็นแค่การเปลี่ยนแปลงไม่ใช่การพัฒนา ชนชั้นปกครองของไทยก็พอใจอยู่แต่การรักษาอำนาจรัฐของตน และรักษาผลประโยชน์ทางการคลังเท่านั้น โดยสร้างกระบวนการรวมศูนย์อำนาจ (Centralization) สร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่ได้เข้าไปช่วยพัฒนาการผลิตให้ชาวบ้าน ทั้งทุนและรัฐต่างไม่ได้พัฒนาชาวบ้าน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ธุรกิจหนึ่งที่เกิดขึ้นคือการทำโครงการจัดสรรที่ดินและซื้อที่ดินให้ชาวนาเช่าทำนา เช่น โครงการทุ่งรังสิต ในธุรกิจนี้ชนชั้นศักดินา นายทุนชาวจีน เจ้าภาษี ทุนพาณิชย์ นิยมทำกันมาก เป็นธุรกิจที่ทำรายได้ให้ได้ดีในยุคที่การค้าข้าวในภาคกลางเฟื่องฟู นายทุนการค้าของไทยไม่สนใจการผลิต ไม่สามารถนำสังคมเกษตรกรรมไทยเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม ไม่เหมือนกับทุนตะวันตกที่ช่วยพัฒนาการผลิตภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม กิจกรรมที่ทำเป็นเพียงการแปรรูป สินค้าเกษตร โรงสี และทำงานในภาคบริการ ในการปฏิรูปประเทศ รัฐไทยก็เลือกเฉพาะเทคโนโลยีที่ใช้ในการปกครองเท่านั้น ส่วนเทคโนโลยีในการผลิตไม่ได้ให้ความสนใจ รวมทั้งวัฒนธรรมประชาธิปไตยของชนชั้นกลางซึ่งเป็นรากฐานความเจริญที่สำคัญของยุโรป ผู้นำรัฐไทยกลับมีท่าทีต่อต้าน

3. ทุนนิยมตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 ถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย (พ.ศ. 2457-2475)

ในยุคนี้แม้ว่าระบบเศรษฐกิจและทุนนิยมที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย จะยังคงเป็นความสืบเนื่องจากยุคที่ผ่านมา แต่ก็เกิดเงื่อนไขใหม่ๆ ที่เป็นลักษณะพิเศษเฉพาะของยุคนี้ ที่ทำให้ทุนนิยมสามารถขยายได้กว้างขวางขึ้นในสังคมไทย ในยุคนี้มีลักษณะที่เหมือนกับยุคปัจจุบัน คือ เกิดการขยายตัวทางการผลิตอย่างรวดเร็ว การขยายตัวนี้เป็นอิทธิจากตลาดภายนอกทั้งสิ้น และการขยายตัวที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ก็ช้อนภาวะวิกฤต และสังคมไทยก็ต้องเผชิญกับวิกฤติการณ์ครั้งใหญ่ในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก (Great World Depression 1929-1939)

สภาพและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจในยุคนี้ มีดังนี้

1. เกิดการขยายตัวทางการผลิตสินค้าส่งออกและสินค้าเข้าอย่างต่อเนื่อง ดิमानด์ข้าวที่เกิดขึ้นนี้มาจากทั้งสถานการณ์โลกและสถานการณ์ของเอเชียเอง กล่าวคือ เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ประเทศต่างๆ มีความต้องการสินค้าที่เป็นยุทธปัจจัย ข้าวเป็นสินค้าที่เป็นยุทธปัจจัยที่มีความต้องการตลาด นอกจากนี้ในเอเชียก็มีความต้องการข้าวสูงด้วย เนื่องจากการผลิตแบบไร่ขนาดใหญ่ (Plantation) ที่เกิดขึ้นทั่วไปในบริเวณนี้ ทำให้ล้มเลิกการผลิตข้าว การผลิตตึกขางพารา ทำให้มีคนงานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาก และความต้องการข้าวเพิ่มขึ้น นอกจากนี้การเกิดความแห้งแล้งและภัยพิบัติอย่างต่อเนื่องทางใต้ของจีน ทำให้ข้าวไทยเป็นที่ต้องการอย่างสืบเนื่อง สังคมไทยได้เข้าร่วมการผลิตเพื่อตอบสนองดิमानด์ทั้ง 2 กระแสนี้ การขยายระบบคมนาคมเข้าไปในภูมิภาคทำให้การผลิตข้าวเพื่อขาย ขยายตัวสู่ภูมิภาคและชนบทของไทยอย่างกว้างขวาง ในอีสานก็เข้าสู่การผลิตเพื่อส่งออก แรงงานอีสานที่เคยเข้ามารับจ้างเกี่ยวข้าวในภาคกลางบริเวณแถวทุ่งรังสิตทุกปีที่มีผู้นำมาเรียกว่านายฮ้อย ก็ยุติการเคลื่อนไหวดังกล่าว หันไปใช้แรงงานปลูกข้าวในภาคอีสาน เพื่อส่งมาตามเส้นทางรถไฟ โรงสีขยายตัวเข้าสู่ภูมิภาคมากขึ้น ตามเส้นทางรถไฟมีโรงสีตั้งอยู่ทุกหนทุกแห่ง พร้อมกับการส่งสินค้าออก สินค้าเข้าสำหรับชาวชนบทก็เพิ่มมากขึ้น เป็นสิ่งของที่ใช้ในการดำรงชีวิต เช่น น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ ผ้า เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ชนบทไทยได้เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและใช้ชีวิตพึ่งพิงกับตลาดมากขึ้น ตะเกียงเจ้าพายุดูเหมือนจะเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของชีวิตในชนบทของคนในยุคนี้ สินค้าบางอย่างก็ผลิตในเมืองหลวง เนื่องจากการนำเข้าไม่เพียงพอ นับว่าเป็นยุคแรกของการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า เช่น ไม้ขีดไฟ ผ้า สบู่ เป็นต้น

2. ญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจใหม่ที่เข้ามามีบทบาทในเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกและไทย สงครามไม่ใช่เป็นเพียงตัวกระตุ้นดิमानด์ข้าวเท่านั้น แต่ยังทำให้ประเทศมหาอำนาจยุโรปต้องลดบทบาทลงในการเป็นผู้ควบคุมและรุกรานเอเชีย และหันกลับไปตรึงกำลังปกป้องดินแดนของตนในยุโรป ภาวะสูญญากาศทางการเมืองช่วงขณะหนึ่งในเอเชีย เปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นก้าวเข้ามาในตลาดเอเชียที่เคยมีการปกป้องหนาแน่นได้สำเร็จ ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาอุตสาหกรรมในสมัยเมจิ และกำลังหาแหล่งทรัพยากรและตลาดภายนอกประเทศ นอกไปจากจีน ซึ่งเป็นแหล่ง

ทรัพยากรและตลาดขนาดใหญ่แล้ว กระบวนการมุ่งสู่ทะเลใต้ของญี่ปุ่นก็ปรากฏในช่วงระยะ พ.ศ. 2457-2473 เมืองต่างๆ ในทะเลใต้มีชาวญี่ปุ่นเข้าไปตั้งชุมชน เปิดร้านค้า เรือญี่ปุ่นแล่นไปเพื่อนำสินค้าไปส่งให้และนำสินค้าจากทะเลใต้กลับสู่ประเทศ สินค้าที่สำคัญคือผ้าของญี่ปุ่น ในระยะนี้ญี่ปุ่นสามารถพัฒนาทั้งการทอและสีย้อมให้มีคุณภาพขึ้น แม้จะเปรียบเทียบคุณภาพกับผ้าจากอังกฤษและอาณานิคมไม่ได้ก็ตาม สินค้าญี่ปุ่นราคาถูก คุณภาพไม่ดี แต่เหมาะสำหรับชนบทไทย ซึ่งมีกำลังซื้อต่ำ สินค้าของญี่ปุ่นจึงสามารถกระจายได้กว้างขวางกว่าสินค้าจากยุโรป พ่อค้าชาวจีนยินดีที่จะขายสินค้าให้ญี่ปุ่น เพราะพ่อค้าญี่ปุ่นมีทั้งพฤติกรรมทางการค้าที่ดีกับชาวจีนและให้เครดิตได้นานกว่าสินค้าของยุโรป ญี่ปุ่นมีการพัฒนาสินค้าที่เหมาะสมกับสภาพอากาศ และการใช้สอยของเอเชียด้วย พ่อค้าจีนไม่อาจปฏิเสธความสำคัญของสินค้าญี่ปุ่นแม้ว่าในทางการเมืองจะมีความขัดแย้งกันก็ตาม หลังจากสงครามโลกสิ้นสุด อังกฤษได้พยายามกลับมาครอบครองตลาดเดิมในเอเชีย การแข่งขันอย่างรุนแรงระหว่างอังกฤษและญี่ปุ่นเกิดขึ้นในเอเชียในช่วงทศวรรษ 1920-1930 และนับตั้งแต่ 1930 เป็นต้นมา เมื่อเกิดวิกฤตการณ์เศรษฐกิจโลก ญี่ปุ่นสามารถประสพชัยชนะในการแข่งขันมากขึ้น จนกลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจใหม่ของเอเชีย ก่อนหน้าเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา (1941-1945)

3. เกิดทุนในชนบท ทุนกลุ่มนี้เป็นพ่อค้าคนกลาง ชาวจีนที่เข้าไปค้าขายในชนบทพัฒนาขึ้นมาเป็นสถาบันเป็นกลุ่มคนที่เห็นชัดเจน ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างชนบทกับเมืองหลวง หน้าที่ของทุนกลุ่มนี้คือ นำสินค้าเกษตรจากภาคชนบทเข้าสู่เมืองหลวงและนำสินค้าจากเมืองหลวงไปสู่ชนบท ความสัมพันธ์ของทุนกลุ่มนี้จะแนบแน่นกับพ่อค้าในเมืองโดยพ่อค้าในเมืองจะให้ทั้งเงินกู้ ให้เครดิตสินค้าไปจำหน่ายก่อน ทุนกลุ่มนี้จะเป็นทุนขนาดเล็กไม่ใหญ่ ต้องอาศัยการอุปถัมภ์จากทุนในเมืองหลวง แต่ในบางครั้งในบางช่วงก็สร้างปัญหา สามารถต่อรองกับพ่อค้าในเมืองหลวงจนต้องพบกับวิกฤตได้ เช่น การไม่ยอมซื้อข้าวส่งมอบให้ เป็นต้น นายทุนกลุ่มนี้นอกจากจะเป็นผู้ซื้อและขายสินค้าให้ชาวชนบทแล้ว ยังเป็นนายทุนเงินกู้ การที่นายทุนกลุ่มนี้ขยายเข้าไปในชนบทอย่างอิสระได้สร้างปัญหาอย่างมาก คนกลุ่มนี้สร้างความสัมพันธ์ที่เอาเปรียบชาวบ้านเข้าไปสร้างอิทธิพลในท้องถิ่นกลายเป็นเจ้าพ่อในท้องถิ่น บางคนสร้างตัวจากการเป็นนายอาคารสุรามาก่อนที่จะทำโรงสี และบางคนก็รับเหมาทำทางรถไฟให้กับรัฐ

ในสมัยรัชกาลที่ 7 พ่อค้าคนกลางได้สร้างปัญหาในภาคเกษตรของไทยอย่างมาก ทั้งรัฐบาลของรัชกาลที่ 7 หรือรัฐบาลของคณะราษฎรต่างมีความเห็นเหมือนกันต่อคนกลุ่มนี้ว่าเป็นกลุ่มที่สร้างปัญหาให้ชนบทและเศรษฐกิจไทยมากที่สุด ในกลุ่มของพ่อค้าชาวจีนแล้ว พ่อค้ากลุ่มนี้เป็นปัญหาที่ควรแก้ไขมากกว่าพ่อค้าในเมืองหลวงที่สามารถร่วมมือกับรัฐได้ บริษัทฝรั่งและพ่อค้าข้าวในเมืองหลวงต่างประสพปัญหาว่าไม่สามารถควบคุมคนกลุ่มนี้ได้ ในที่สุดต่างพยายามเสนอ

ให้รัฐควบคุมคนกลุ่มนี้ อย่างไรก็ตามการเกิดคนกลุ่มนี้เป็นความจำเป็นในเศรษฐกิจที่ขยายตัวเพิ่มขึ้น คนกลุ่มนี้ทำให้ชนบทไทยถูกเชื่อมเข้ากับทุนนิยมโลก

4. วิฤติการณ์การค้าในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ในความเป็นจริงแล้วระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นสภาวะที่มีการขยายตัวควบคู่กับวิฤติการณ์ตลอดเวลา แต่วิฤติการณ์การค้าครั้งใหญ่เกิดขึ้น 2 ครั้งด้วยกัน

ครั้งที่ 1 อยู่ในระหว่าง พ.ศ.2460-2463 วิฤติการณ์ครั้งนี้เป็นวิฤติการณ์ที่เกิดจากปัญหาภายในเป็นเรื่องภัยธรรมชาติ จากสภาวะอุทกภัยและภาวะฝนแล้งทำให้ผลผลิตข้าวตกต่ำในปี พ.ศ.2460 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่พื้นที่นาทำการผลิตข้าวเสียหายถึงร้อยละ 20.96 และภายหลังปีน้ำท่วมเพียงปีเดียวใน พ.ศ.2462 เกิดสภาวะแห้งแล้งอย่างรุนแรงทำให้นาข้าวเสียหายถึงร้อยละ 43.37 สภาวะความเสียหายทางการผลิตนี้เกิดขึ้นทุกภาคของประเทศ ในทางตรงกันข้ามกับผลผลิตข้าวที่ตกต่ำในประเทศ ความต้องการข้าวในตลาดโลกกลับสูง พ่อค้าข้าวและโรงสีต่างเร่งกันส่งข้าวออกจนกลายเป็นปัญหาขาดแคลนข้าวในประเทศ ราคาข้าวในประเทศราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ราษฎรประสบปัญหาอดอยาก ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2462 รัฐบาลได้ประกาศห้ามส่งข้าวออก การห้ามส่งข้าวออกนี้ยืดเยื้อไปถึง พ.ศ. 2463 ในวิฤติการณ์ครั้งนี้ผู้ได้รับความเดือดร้อนเป็นชาวบ้าน ที่ต้องเผชิญกับราคาข้าวแพง เกิดเป็นหนี้สิน ต้องเผชิญสภาวะอดอยาก แต่ในทางกลับกันกลายเป็นโอกาสของพ่อค้าสามารถสร้างความร่ำรวยขึ้นมาได้ พ่อค้าเหล่านี้เป็นทุนพาณิชย์ขนาดใหญ่ ที่มีเครือข่ายการค้ากว้างขวาง เชื่อมโยงกับเมืองท่าสำคัญต่างๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งในสิงคโปร์และฮ่องกง พ่อค้ามีเครือข่ายเชื่อมต่อทางการค้าผ่านกลุ่มแซ่ตระกูลและภาษา ที่สำคัญคือกลุ่มแต้จิ๋วที่ควบคุมการค้าข้าวของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แก่ กลุ่มแซ่หลี กลุ่มหว่งหลี กลุ่มแซ่กอ เป็นต้น เครือข่ายการค้าของพ่อค้าจีนโพ้นทะเลทำให้นายทุนไทยเชื้อสายจีนประสบความสำเร็จในการค้า

ครั้งที่ 2 อยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ.2472-2474 วิฤติการณ์ข้าวครั้งนี้เป็นผลมาจากปัจจัยภายนอกที่ทำให้ราคาข้าวภายในประเทศตกต่ำ

1. เกิดสภาวะการผลิตสินค้าธัญพืชทั้งข้าวสาลีและข้าวเจ้าล้นตลาด Latham กล่าวถึงราคาสินค้า 2 ตัวนี้ว่ามีผลต่อกันและกันและยังสามารถใช้ทดแทนกันได้ในการบริโภค ในปี พ.ศ.2472 ทั้งสหรัฐอเมริกาและแคนาดาผลิตข้าวสาลีได้มากและไม่สามารถเก็บไว้ในฉางเก็บข้าว (Silo) ได้อีก จึงปล่อยออกมาในตลาดโลก ทำให้ราคาข้าวสาลีต่ำต่ำเช่นเดียวกับข้าวเจ้า ประเทศผู้ผลิตสำคัญคือ พม่า ญวน และไทย ที่ผ่านมาต่างเร่งผลิตมากเกินไป ปริมาณธัญพืชที่ล้นตลาดมีผลทำให้ราคาข้าวตกต่ำ โดยตกต่ำเหลือเพียงหาบละ 3.50 บาทในช่วงปี 2473 จากเดิมก่อนหน้านี้ที่สูงถึงหาบละ 7.20 คือลดลงครึ่งหนึ่งทำให้เกิดสภาวะชะงักในทางตลาดทำให้หยุดซื้อหยุดขาย

2. เงินเหรียญฮ่องกงราคาตกต่ำ เนื่องจากฮ่องกงยังคงอยู่ในมาตรฐานเงิน ซึ่งกำลังประสบปัญหาราคาเนื้อเงินอยู่ สภาวะผันผวนเรื่องราคาเงินนี้เป็นอุปสรรคต่อการค้า การซื้อขายข้าว ใช้เงินเหรียญฮ่องกงอยู่มาก เมื่อเงินเหรียญฮ่องกงราคาตกต่ำ พ่อค้าไม่ยอมขายในราคาที่ตกต่ำ พ่อค้าข้าวเปลือกในชนบททำการหยุดซื้อหยุดขาย ทำให้พ่อค้าส่งออกและโรงสีในกรุงเทพฯ มีอุปสรรคมาก นายทุนกลุ่มใหญ่ต้องล้มละลายจากเหตุการณ์นี้ เช่น หลีเติ๊กอ้อ พ่อค้าข้าวรายใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำเจ้าพระยาในขณะนั้น

3. เกิดการแข่งขันจำหน่ายข้าวในท้องตลาดของเอเชีย พม่าประสบปัญหาในการจำหน่ายข้าวในตลาดยุโรปและอินเดียที่ตนเองเคยจำหน่ายก็หันมาแข่งขันกับไทยในตลาดของเอเชีย ทั้งสิงคโปร์ จีนทางใต้ เช่นเดียวกับญวน ราคาข้าวของทั้งพม่าและญวนถูกกว่าจึงทำให้ข้าวไทยขายไม่ออก

4. การเพิ่มขึ้นจำนวนโรงสีที่มากเกินไปทั้งในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและต่างจังหวัดทำให้เกิดการแข่งขันซื้อข้าว ข้าวมีปริมาณไม่เพียงพอในการบ่อนโรงสีพ่อค้าข้าวเปลือกต่างจังหวัดส่งข้าวมาให้กับโรงสีไม่พอ การแข่งขันของพ่อค้าข้าวและโรงสีที่กรุงเทพฯ มีมากเกินไปจนทำให้บางกลุ่มต้องล้มละลาย เหตุการณ์นี้เป็นโศกนาฏกรรมของเจ้าของโรงสีแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา

วิกฤติการณ์ครั้งนี้สังคมไทยอยู่ในสภาวะทรุดลงอย่างทั่วหน้าไม่ว่าจะเป็นพ่อค้า ชาวนา กรรมกร และรัฐบาล วิกฤติการณ์ทั้ง 2 ครั้งแสดงถึงความผูกพันทางเศรษฐกิจไทยกับการค้าข้าว ซึ่งสร้างความปั่นป่วนในสังคมไทย อันเนื่องมาจากทั้งราคาข้าวที่แพงและราคาข้าวที่ถูก รายได้ของรัฐก็ลดลง รัฐบาลรายได้ ทำให้เกิดวิกฤติกับการคลังของไทย จำเป็นต้องลดค่าใช้จ่ายด้านต่างๆ ซึ่งจะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475

5. เกิดความยากจนของชาวนาไทย ในวิกฤติการณ์เศรษฐกิจทั้ง 2 ครั้ง กลุ่มคนที่เป็นฝ่ายเสียเปรียบตลอด คือ ชาวนาที่มีชีวิตผูกพันกับระบบเศรษฐกิจแบบการค้า เมื่อข้าวไม่มีขายและขายข้าวไม่ได้ ชาวนาก็ตกอยู่ในสภาวะหนี้สิน ดังการสำรวจสภาวะเศรษฐกิจของ Zimmerman ในปี พ.ศ. 2473 (ตารางข้างล่าง)

	ครอบครัวมีหนี้สิน (ร้อยละ)	ไร่ที่ทำกิน (ร้อยละ)
ภาคกลาง	49	36.00
ภาคเหนือ	18	27.44
ภาคใต้	18	14.50
ภาคอีสาน	11	18.00

นอกจากชาวนาที่มีปัญหาแล้ว กรรมกรในเมืองก็ว่างงาน เนื่องจากโรงสีและธุรกิจต่างๆ ในเมืองซบเซา ข้าราชการถูกดุดลอก ปัญหาการว่างงานและความอดอยากตลอดจนภาวะหนี้สินของราษฎรนี้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาเศรษฐกิจในระบบเสรีที่สังคมไทยถูกผนวกเข้ากับโลกในขณะนั้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ชีวิตของสังคมไทยได้ผูกพันกับการค้าระหว่างประเทศที่ขึ้นอยู่กับสินค้าหลักคือ ข้าว เมื่อข้าวมีปัญหาในการผลิตและการขาย สังคมไทยก็ต้องพบกับวิกฤติการณ์ไปด้วย

4. คณะราษฎรกับการสร้างทุนนิยมโดยรัฐในแนวทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยม (พ.ศ.2475-2490)

ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เวลาเช้าตรู่ คณะราษฎรได้ประกาศหลัก 6 ประการในการเข้าบริหารประเทศ ในหลัก 6 ประการนั้นได้กล่าวถึงด้านเศรษฐกิจไว้ว่า “จะรักษาความเป็นเอกราชทางเศรษฐกิจ จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก” คณะราษฎรไม่ว่าจะเป็น ปรีดี พนมยงค์ หรือ จอมพล ป.พิบูลสงคราม มองเห็นเหมือนกันว่า รัฐจะต้องมีบทบาทในการจัดการกับเศรษฐกิจ การเปิดประเทศและพัฒนาทุนโดยเอกชนต่างชาติที่ผ่านมาไม่ได้ทำให้ชีวิตคนไทยดีขึ้น ประชาชนอดอยากยากจน ไม่มีงานทำ ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ในระบบเศรษฐกิจเปิดคือ ชาวต่างชาติ ได้แก่ ชาวตะวันตกและชาวจีน บุคคลที่มีบทบาทในระยนี้ในการกำหนดแนวทางเศรษฐกิจคือนายปรีดี พนมยงค์และจอมพล ป. พิบูลสงคราม

4.1 ปรีดี พนมยงค์ กับเค้าโครงการเศรษฐกิจ

ปรีดีมีความคิดว่าการปฏิวัติที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก็เป็นแค่เพียงการยึดอำนาจหรือรัฐประหารเท่านั้น แนวความคิดเบื้องหลังการร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์หรือปรีดี ได้รับอิทธิพลจากหลักสังคมนิยมโซลิตารีสม (Solidarism) ซึ่งถือความมนุษย์ในสังคมเป็นเจ้าหนี้และลูกหนี้ต่อกัน ความยากแค้นของมนุษย์เกิดจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจ สังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้ฝูงชนต้องยากจน ฉะนั้นมนุษย์ทุกคนต่างก็มีหนี้ตามธรรมชาติต่อกัน จำเป็นต้องร่วมประกันภัยต่อกันและร่วมกันในการประกอบการเศรษฐกิจ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนในระบบเศรษฐกิจและสังคม (อนิจจัง) ทำให้ชนทุกชั้นต้องตกอยู่ในสภาพที่ช่วยตัวเองไม่ได้ถ้ารัฐไม่ยื่นมือเข้าไปช่วยจัดระเบียบเศรษฐกิจ รัฐบาลภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่มีแผนเศรษฐกิจที่แน่นอน รัฐบาลของคณะราษฎรจึงจะแก้ไขข้อบกพร่องนี้เสีย โดยกำหนดโครงการที่อาศัยหลักวิชาของการวางแผนแบบสังคมนิยม ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์โดยแท้

จากแนวคิดและคำมั่นสัญญาเหล่านี้ ปรีดี ได้เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ โดยมีคำชี้แจงว่า “การที่จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้ ข้าพเจ้าได้เพ่งเล็งถึงสภาพอันแท้จริง ตลอดจนนิสัยใจคอของราษฎรส่วนมาก ว่าการที่จะส่งเสริมให้ราษฎรมีความสุขสมบูรณ์นั้นก็มิอยู่ทางเดียว

ซึ่งรัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง โดยแบ่งการเศรษฐกิจนั้นออกเป็นสหกรณ์ต่างๆ”
ในการวางเค้าโครงการเศรษฐกิจ ผู้ร่างได้พยายามหยิบเอาส่วนดีของลัทธิต่างๆ ที่เห็นว่าเหมาะสม
แก่ประเทศไทยมาแล้วนำมาปรับปรุง

เค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันในคณะรัฐมนตรีซึ่งมีความเห็นแตกต่างกันเป็นสองฝ่าย ในวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2475 ได้มีการประชุมของคณะกรรมการพิจารณา
โครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ก่อนหน้าการประชุม ปรีดีได้ขอให้กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีส่ง
จดหมายเวียนไปยังกรรมการทุกคนขอให้เสนอความเห็น หรือแจ้งข้อสงสัยเกี่ยวกับเค้าโครงการ
เศรษฐกิจ ในการถาม ปรีดีได้ให้ผู้ถามทำการปฏิญาณตัวไว้ด้วยว่า ได้อ่านเค้าโครงการนั้นจบแล้ว
และได้ตั้งตนเป็นกลางในการวินิจฉัยโดยหลีกเลี่ยงเหตุข้อวร้ายที่กีดกันมิให้ลัทธิต่างๆ ลงรอยกัน
และจะไม่เชื่อในคำใจทนายอย่างไม่มีหลักฐาน ต้องไม่ตั้งใจที่จะไม่รู้ ไม่นึกถึงประโยชน์ส่วนตน ไม่มี
ทิฐิมานะอันใด คณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ ประกอบด้วย 14 ท่านคือ

1. หลวงคหบดีกรรม	2. หลวงเดชสหกรณ์
3. หลวงเดชาติวังศ์รวาวัฒน์	4. พ.อ.พระยาทองสุกเดช
5. นายทวี บุญยเกษตร	6. นายแนบ พหลโยธิน
7. หลวงประดิษฐ์มนูธรรม	8. นายประยูร ภมรมนตรี
9. พระยามโนปกรณนิติธาดา	10. พล ร.ท. พระยาราชวังสัน
11. นายวิลาศไธสถานนท์	12. พระยาศรีวิศาลวาจา
13. ม.จ. สกลวรรณ วรวรรณ	14. หลวงอรรถสารประสิทธิ์

ความขัดแย้งที่มีต่อเค้าโครงการเศรษฐกิจของคณะกรรมการได้นำไปสู่การปิดสภา โดย
พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีได้แถลงการณ์ปิดสภาเมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2475
ในการนี้รัฐบาลได้ออกคำแถลงการณ์ปิดสภา มีใจความตอนหนึ่งว่า

“รัฐบาลขอแถลงให้ประชาชนทราบ เพื่อเป็นที่เข้าใจกันทั่วกันในเหตุผล
อันสำคัญยิ่งที่ได้เกิดขึ้น กระทำให้เป็นความจำเป็นที่ต้องปิดสภาผู้แทนราษฎร ตั้ง
คณะรัฐมนตรีใหม่และงดการใช้ รัฐธรรมนูญบางมาตรา

ในคณะรัฐมนตรี ณ บัดนี้เกิดแตกแยกเป็นสองพวก มีความเห็นแตกต่าง
และไม่สามารถจะคล้อยตามกันได้ ความเห็นข้างน้อยนั้นปรารถนาที่จะวาง
นโยบายเศรษฐกิจอันมีลักษณะคอมมิวนิสต์ ความเห็นข้างมากนั้น เห็นว่า
นโยบายเช่นนั้นเป็นการตรงกันข้ามแต่ขนมธรรมนิยมประเพณีของชาวสยาม
และเป็นที่เห็นได้อย่างแน่นอนทีเดียวว่า นโยบายเช่นนั้นจักนำมาซึ่งความหายนะ
แก่ประชาราษฎร และเป็นมหันตภัยแก่ความมั่นคงของประเทศ...”

เมื่อมีการตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ในวันที่ 1 เมษายน 2476 ปรากฏว่าไม่มีชื่อหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ต่อมาในวันที่ 12 เมษายน รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์และในวันเดียวกันนั้นเองหลวงประดิษฐ์ได้เดินทางออกจากประเทศไทยไปยังประเทศฝรั่งเศส

ในระหว่างนี้คณะรัฐบาลได้พิมพ์พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ พระบรมราชวินิจฉัยนี้สรุปความว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจที่หลวงประดิษฐ์เขียนขึ้น เป็นโครงการอย่างเดียวกับที่กำลังใช้อยู่ในประเทศรัสเซีย ดังความว่า

“... มีข้อสำคัญอันหนึ่งที่เราเห็นได้ชัดเจนอย่างไม่ต้องเป็นสิ่งสงสัยเลยว่า โครงการนี้นั้นเป็นโครงการอันเดียวกันอย่างแน่นอกกับที่ประเทศรัสเซียใช้อยู่ ส่วนใครจะเอาอย่างไรนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบ สถาลินจะเอาอย่างหลวงประดิษฐ์ฯ หรือหลวงประดิษฐ์ฯ จะเอาอย่างสถาลินก็ตอบไม่ได้ ตอบได้ข้อเดียวว่าโครงการทั้ง 2 นี้เหมือนกันหมดเหมือนกันจนรายละเอียดเช่นที่ใช้และรูปของวิธีการกระทำ จะผิดกันก็แต่รัสเซียเน้นแก้ไขเป็นไทยหรือไทยเน้นแก้ไขเป็นรัสเซีย ถ้า สถาลินเอาอย่างประดิษฐ์ฯ ข้าวสาลีก็เป็นข้าวสาลีหรือข้าวสาลี”

หลวงประดิษฐ์ฯ ได้ปฏิเสธเรื่องการดำเนินตามแบบฉบับของคอมมิวนิสต์รัสเซียโดยกล่าวว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ไม่ได้ถือหลักของลัทธิหนึ่งลัทธิใดโดยเฉพาะ และไม่ขัดกับหลักการของลัทธิทุนนิยม (capitalism) ด้วย

เนื้อหาของเค้าโครงการเศรษฐกิจอันนี้อธิบายฉบับนี้มีสาระสำคัญดังนี้

1. แนวคิดเรื่องความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจและรัฐต้องประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ความไม่เที่ยงแท้แห่งการดำรงชีวิตนี้ มิใช่มีแต่ในหมู่ราษฎรที่ยากจนเท่านั้น คนชั้นกลางก็ดี คนมั่งมีก็ดี ย่อมจะประสบความไม่เที่ยงแท้ด้วยกันทุกรูปทุกนาม เงินทองที่มีนั้นไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ อันจะประกันการดำรงชีวิต สังขารของคนเรามีการเปลี่ยนแปลง อาจพิการหรือป่วยทำให้ทำงานไม่ได้ เงินที่มีอยู่ย่อมสูญหายไปหมด ด้วยเหตุนี้จึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร (social assurance) ราษฎรที่เกิดมาจะได้รับการประกันจากรัฐบาลตั้งแต่เกิดจนตาย รัฐบาลจะจ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎรโดยถ้วนหน้า เพื่อซื้อสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต และเป็นสิ่งที่ถูกกับวิสัยคนไทยที่ชอบทำราชการ ในการจ่ายเงินให้แก่ราษฎร รัฐบาลไม่จำเป็นต้องวิบัติทรัพย์ของผู้มั่งมีมาจ่าย แต่จะใช้สหกรณ์ที่มีความพร้อมที่จะจัดหาปัจจัยในการดำรงชีวิต รับแลกสินค้ากับเงินเดือนที่รัฐบาลจ่ายให้ ในการประกอบการทางเศรษฐกิจย่อมต้องอาศัย ที่ดิน

แรงงาน และทุน สิ่งที่ราษฎรมีอยู่ก็เพียงแต่แรงงาน ไม่มีที่ดิน และทุนพอที่จะประกอบการเศรษฐกิจแต่ลำพัง ที่ดินนั้นประเทศไทยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ ส่วนเงินทุนนั้นรัฐบาลสามารถใช้นโยบายการคลังจัดหามาได้

2. การประกอบการเศรษฐกิจตามทำนองเอกชนต่างคนต่างทำดังที่เป็นมาแล้ว ทำให้แรงงานสูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ และเครื่องจักรกลเป็นสิ่งจำเป็นเพราะจะช่วยให้การผลิตได้ผลดีขึ้น การทำงานที่ต่างคนต่างทำเป็นการสิ้นเปลือง หากชาวไร่ร่วมกันทำงานแล้วจะประหยัดทำให้สามารถทำงานที่เป็นประโยชน์ที่เหลือได้อีก การเศรษฐกิจของไทยจะสู้ชาติอื่น ๆ ได้ก็ต่อเมื่อใช้เครื่องจักรกล

3. วิธีการจัดหาที่ดิน แรงงาน และเงินทุนนั้น มีหลักการสำคัญที่ควรคำนึงคือ รัฐบาลจำเป็นต้องดำเนินวิธีละม่อม คือต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างคนมั่งมีและคนจน รัฐบาลจะต้องไม่ประหัตประหารคนมั่งมี ในการจัดหาสิ่งต่างๆ รัฐบาลจะดำเนินดังนี้

ในการจัดหาที่ดิน รัฐบาลจะเป็นผู้ซื้อที่ดินกลับคืนมาให้แก่ชาวนา การซื้อที่ดินกลับคืนมานี้เป็นวิธีแตกต่างกับวิธีบริบททรัพย์ของคอมมิวนิสต์ ในการซื้อที่ดินรัฐบาลจะออกใบกู้เงินให้เจ้าของที่ดินถือไว้ตามราคาที่ดิน โดยมีดอกเบี้ยด้วยไม่เกินร้อยละ 15

ในการจัดหางาน เหตุที่ราษฎรลำบาก เพราะคนไทยชอบทำราชการ แต่การทำราชการไม่ใช่มีความหมายแต่เพียงการนั่งบัญชาในสำนักงาน การประกอบการเศรษฐกิจที่รัฐบาลทำที่ไม่ใช่งานส่งปัญหาในสำนักงานก็เรียกว่าเป็นราชการด้วย รัฐบาลกำหนดให้ราษฎรตั้งแต่อายุ 18-55 ปี ต้องทำงานตามคุณวุฒิ และความสามารถโดยได้รับค่าตอบแทนตามคุณวุฒิและกำลังความสามารถด้วย

ในการจัดหาเงินทุน รัฐบาลจะไม่ใช้วิธีการของคอมมิวนิสต์ที่ยึดทรัพย์ของเอกชน แต่จะใช้วิธีการเก็บภาษีบางอย่าง เช่น ภาษีมรดก ภาษีรายได้ หรือภาษีทางอ้อม ซึ่งเก็บจากราษฎรอันละเล็กน้อย ซึ่งจะไม่ทำให้ราษฎรเดือดร้อน เมื่อรวมกันเป็นปีก็จะได้มาก นอกจากนั้นยังมี ภาษีน้ำตาล บุหรี่ ไม้ขีดไฟ และ การออกสลากกินแบ่ง กู้เงินจากภายในประเทศและต่างประเทศ

4. การแบ่งงานออกเป็นสหกรณ์ แม้ตามหลักรัฐบาลจะเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเอง แต่ในประเทศที่กว้างขวาง การตรวจตราอาจเป็นไปได้โดยไม่ทั่วถึง จึงจำเป็นต้องแบ่งออกเป็นสหกรณ์ต่างๆ ราษฎรซึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์จะได้รับเงินเดือนจากสหกรณ์และได้รับเงินพิเศษตามผลที่สหกรณ์ทำได้ ด้วยวิธีนี้ไม่ว่าคนจนอนาถาก็เป็นสมาชิกสหกรณ์ได้ ซึ่งต่างกับสหกรณ์ที่ผ่านมา ผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินจึงจะเป็นสมาชิกสหกรณ์ได้ ชาวนาผู้เช่าที่ดินจึงไม่มีโอกาสเป็นสมาชิกสหกรณ์

สหกรณ์จะประกอบเศรษฐกิจครบรูปคือ ร่วมกันประดิษฐ์ ร่วมกันในการจำหน่ายและขนส่ง ร่วมกันในการจัดหาของอุปโภคบริโภคแก่สมาชิก ร่วมกันในการสร้างสถานที่อยู่ เมื่อราษฎร

รวมกันเป็นสหกรณ์ก็มีทางจัดการปกครองแบบเทศบาล ดูเสถียรภาพ อนามัย จัดการการศึกษา สหกรณ์จะเป็นผู้ดูแลชีวิตของราษฎร

5. ธนาคารชาติ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมี รัฐบาลจะจัดตั้งธนาคารชาติโดยเอาเงินทุนสำรองของรัฐบาลและเงินที่กู้จากเอกชนเป็นทุนของธนาคารชาติ ธนาคารชาติจะทำหน้าที่เหมือนธนาคารทั้งหลายและให้มีอำนาจออกธนบัตรโดยโอนกรมเงินตราในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมาอยู่ในธนาคารแห่งชาติ โอนคลังจังหวัดต่างๆในเวลานั้นเป็นสาขาของธนาคารแห่งชาติในจังหวัดต่างๆ ธนาคารชาติจะเป็นผู้ให้รัฐบาลกู้เงินตามที่รัฐบาลต้องการ ตามกำลังของธนาคารแห่งชาติ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีปฏิริยาคัดค้านเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีอย่างรุนแรง ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยคัดค้านในทุกข้อทุกประเด็น ทรงมีความรู้ลึกว่าพลกนิกรชาวไทยไม่ได้ประสบปัญหาเดือดร้อนทางเศรษฐกิจตามที่ปรีดีอ้าง อันนำมาสู่การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจตามแผนเค้าโครงการเศรษฐกิจ ทรงไม่เห็นด้วยว่าคนไทยนิยมเป็นราชการตามที่ปรีดีคิด พระองค์ทรงเห็นว่าคนไทยรักอิสระมากกว่าต้องการเป็นข้าราชการ และถ้าหากดำเนินตามโครงการเศรษฐกิจของปรีดีแล้วจะเกิดผลร้ายกับประเทศมากกว่าผลดี จะนำประเทศไปสู่ความหายนะ ประชากรจะประสบความแร้นแค้น ต่างชาติก็จะเข้ามาแทรกแซงอันนำไปสู่ความสูญเสียอำนาจอธิปไตยของไทย ลงท้ายพระองค์ทรงเห็นว่าปรีดีลอกเลียนโครงการนี้มาจากประเทศรัสเซีย ซึ่งเป็นคอมมิวนิสต์ ความคิดของปรีดีนั้นเป็นคอมมิวนิสต์แน่นอน

นักวิชาการได้ให้ความเห็นต่อเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีในหลายลักษณะด้วยกัน ได้แก่ P. Fistic เขียน “Sous-Development et Utopie ar Siam” กล่าวว่า โครงการปรีดีเป็นโลกพระศรีอาริย์ คือโครงการของปรีดีแม้ว่าเป็นโครงการที่ดีต้องการให้ประชาชนมีความสุขแต่ทำสำเร็จได้ยาก ระบบสหกรณ์ของปรีดีเองก็ยังขาดความชัดเจนในการปฏิบัติ และถึงแม้ว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีจะมีวิธีการและจุดมุ่งหมายคล้ายคลึงกับรัสเซีย แต่ระบบทั้ง 2 มีข้อแตกต่างกันมาก ข้อแตกต่างที่สำคัญก็คือ ปรีดีไม่รับหลักแห่งการต่อสู้ทางชนชั้น อันเป็นหลักของทฤษฎีมาร์กซิสต์ ปรีดีเป็นนักปฏิรูปไม่ใช่ชนนักปฏิวัติ ที่เห็นได้ชัดคือการซื้อที่ดินคืนซึ่งต่างกับวิถียึดทรัพย์ของคอมมิวนิสต์รัสเซีย

อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้กล่าวว่าสหกรณ์ของปรีดีนั้นเป็นที่จัดตั้งของชุมชนขนาดย่อมมีรากฐานอยู่บนความช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิก ไม่ต้องการการปกครองมาก ใช้หลักการช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยสมัครใจ ปรีดีเข้าใจถึงปัญหาของชาวไทยอย่างดี ให้ความสำคัญกับชาวบ้าน เป็นห่วงว่าในอนาคตจะมีการต่อสู้ขัดแย้งในสังคมอันเนื่องมาจากความทุกข์ยากของพวกเขาเหล่านี้ และเสนอระบบโซลิดาไรสต์ (solidarism) เป็นแกนกลางของระบบเศรษฐกิจใหม่ของสยาม ผสมด้วยข้อดีจากระบบอื่นๆ

อาจารย์ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้วิจารณ์ว่า สังคมนิยมที่ปรีดีใฝ่ฝันถึงนั้นคือ สังคมนิยม โดยรัฐบาลจําลองนี้เน้นความสามารถของกลุ่มผู้นำในการบริหารจัดการและการวางแผน เศรษฐกิจแบบเบ็ดเสร็จ แนวคิดนี้เน้นการใช้สถาบันส่วนกลางของระบบเป็นกลไกสำคัญในการ จัดสรรทรัพยากรและการพัฒนาเศรษฐกิจ ถ้าระบบนี้เป็นจริงขึ้นมา ประเทศไทยจะมีระบบราชการ ที่ใหญ่ที่สุดอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนเลย หน้าที่ของชนชั้นราชการนี้ก็คือ มีไว้เพื่อสร้างระบบสังคมนิยมที่รัฐมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการจัดการเศรษฐกิจ สังคมใหม่ก็จะกลายเป็นสังคมที่เกิดจากการ วางแผนแบบรวมศูนย์ ถูกควบคุมโดยอำนาจจากข้างบน อาจารย์ปรีดีไม่ได้บอกว่าเมื่อรัฐบาล จัดการเศรษฐกิจแบบเบ็ดเสร็จแล้วจะจัดการกับชีวิตมนุษย์แบบเบ็ดเสร็จด้วยหรือเปล่า? และในขั้น สุดท้ายไม่มีหลักประกันเลยว่า สังคมนิยมของอาจารย์ปรีดีจะกลายเป็น “สังคมนิยมผูกขาด” หรือ เปล่า?

อย่างไรก็ตามเราต้องยอมรับว่า เค้ําโครงการเศรษฐกิจนี้เริ่มต้นจากจุดมุ่งหมายที่ดีที่อยาก ให้ราษฎรไทยมีความสุข ปรีดีปรารถนาให้สังคมไทยมีความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ ชาวนามีที่ดิน ทำกิน ซึ่งมาจากประสบการณ์ทั้งการเห็น การได้สัมผัสกับชีวิตชาวนาในชนบทของตน การไร้ที่ทํากินของชาวนายังเป็นปัญหาถึงปัจจุบัน เค้ําโครงการเศรษฐกิจของปรีดีเป็นเพียงแค่นโยบายซึ่งยังไม่ได้ รับการปฏิบัติลงท่ายคือผู้คิดก็ต้องพบกับภัยทางการเมืองด้วยข้อหาคอมมิวนิสต์

4.2 จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับทุนนิยมโดยรัฐ (พ.ศ.2481-2487)

ในขณะนี้ เป็นระยะที่สมาชิกคณะราษฎรสายทหารเป็นผู้นำ และใช้การปกครองแบบ อำนาจนิยม จอมพล ป. ใช้แนวทาง “รัฐนิยม” ในการสร้างชาติและเชื่อว่าแนวทางนี้จะสร้างชาติให้ เข้มแข็งอย่างรวดเร็ว จอมพล ป. อธิบายถึงหลักรัฐนิยมว่า หมายถึง รัฐเป็นศูนย์กลางของประเทศ ผู้นำเป็นประมุขของรัฐ ประชาชนจะต้องเชื่อฟังดูจงรักภักดี-มารดา รัฐนิยมนี้มีลักษณะ เช่นเดียวกับพระราชนิยม ผิดกันแต่พระราชนิยมเป็นมติของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ส่วนรัฐ นิยมเป็นมติของรัฐซึ่งตั้งขึ้นตามมติมหาชน เป็นประเพณีนิยมของชาติ รัฐนิยม ชาตินิยม อำนาจ นิยม ถูกใช้ควบคู่กันไปในการบริหารงานของจอมพล ป. ในทางเศรษฐกิจจะปรากฏมาในรูป “**ทุน นิยมโดยรัฐ**” โดยเป็นระบบทุนนิยมที่ดำเนินการโดยรัฐ รัฐจะตั้งรัฐวิสาหกิจขึ้นมาเพื่อดำเนินการ แข่งขันกับเอกชน และในธุรกิจบางอย่าง รัฐก็จะทำการผูกขาดห้ามเอกชนแข่งขันเท่ากับเป็นการ ยกเลิกระบบเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ

สาเหตุที่นำระบบทุนนิยมโดยรัฐนี้มาใช้และที่มาของระบบทุนนิยมโดยรัฐมาจาก

1. ความคิดชาตินิยมของผู้นำใหม่ ต้องการขจัดชาวต่างชาติ (ชาวจีนและยุโรป) ออกจาก ระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะชาวจีนกลายเป็นกลุ่มเป้าหมายอันสำคัญ กระแสนี้เกิดขึ้นเกือบทั่วทุก ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2. ความคิดต้องการสร้างชาติให้มีความเข้มแข็งทางการผลิตอย่างรวดเร็วตามแบบเยอรมนีและญี่ปุ่น ซึ่งเป็นชาติที่ผู้นำทางทหารของไทยยึดถือเป็นแบบอย่าง

3. ญี่ปุ่นเป็นชาติสำคัญในการสนับสนุนแนวคิดนี้ เพื่อให้เกิดการปฏิวัติการค้าจากมือของมหาอำนาจเดิม คือ อังกฤษ และจากชาวจีนให้มาอยู่ในมือของญี่ปุ่น ในยุคที่ผ่านมาญี่ปุ่นประสบความสำเร็จความยุ่งยากในตลาดการค้าของไทย กล่าวคือต้องแข่งขันกับอังกฤษ และบ่อยครั้งที่ชาวจีนในไทยทำการคว่ำบาตร (Boycott) ไม่ซื้อไม่ขายกับญี่ปุ่น หากญี่ปุ่นสามารถผลักดันให้รัฐบาลไทยรวบรวมอำนาจทางการค้าจากอังกฤษและจีนมาอยู่ในมือของรัฐ ญี่ปุ่นก็จะสามารถทำการค้ากับรัฐและอุปสรรคต่างๆ ก็จะลดลง กรณีนี้เห็นได้ชัดในเบื้องหลังการจัดตั้งบริษัทข้าวไทยในปี พ.ศ. 2481 นายวนิช ปานะนนท์ มีอชวาทางเศรษฐกิจที่สำคัญของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กล่าวถึงการจัดตั้งนี้ว่าได้รับการกระชั้นคະຍອຈກญี่ปุ่นและยังสนับสนุนให้จัดตั้งได้สำเร็จ ญี่ปุ่นที่กล่าวถึงนี้ก็มีทั้งทหารและบริษัทมติฐมิขิที่ช่วยในการจัดตั้งและสนับสนุนการค้าของบริษัทหลังจากจัดตั้งแล้ว

ในช่วงระยะสงครามมหาเอเชียบูรพา (พ.ศ. 2484-2488) ทูนโยบายโดยรัฐบาลไทยอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของญี่ปุ่น รัฐวิสาหกิจหลายแห่งตั้งขึ้นมาเพื่อผลิตสินค้าให้ญี่ปุ่น ทูนโยบายโดยรัฐของจอมพล ป. มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามปัญหาที่รัฐเห็นอยู่ขณะนั้น ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาอย่างครบวงจร กล่าวคือ

1. ผูกขาดข้าว โดยจัดตั้งบริษัทข้าวไทย (2481) เป็นบริษัทแม่ซื้อข้าวในศูนย์กลางและใช้สหกรณ์ซื้อข้าวในต่างจังหวัด เป็นการตัดพ่อค้าจีนทั้งในส่วนกลาง และส่วนท้องถิ่นออกไป
2. ควบคุมการค้าปลีกและค้าส่ง โดยจัดตั้งบริษัทไทยนิยมพาณิชย์ (2482) และจัดตั้งบริษัทจังหวัดเป็นบริษัทลูกของไทยนิยมพาณิชย์ทั่วประเทศ
3. จัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม โรงงานร่วม โรงงานกระดาษ ยางไทย ช้อนส้อม ทอผ้าเหมืองแร่ ออกพระราชบัญญัติควบคุมน้ำมัน (2481) จัดตั้งองค์การเชื้อเพลิง
4. ควบคุมการเงิน ออกพระราชบัญญัติควบคุมธนาคารพาณิชย์ (2481) และจัดตั้งธนาคารชาติ (2482) ตลอดจนจัดตั้งธนาคารของรัฐเพื่อแข่งขันกับธนาคารของต่างชาติ
5. ดำเนินธุรกิจเดินเรือและประกันภัย

ระบบทุนนิยมโดยรัฐได้ดำเนินไปอย่างเข้มงวดในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา (2484-2488) เมื่อไทยร่วมมือกับญี่ปุ่น และผู้นำใช้อำนาจทหารในการบริหารประเทศ ระบบนี้สร้างอุปสรรคให้พ่อค้าจีนที่ไม่สามารถร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับรัฐ แต่พ่อค้าจีนที่เข้าร่วมมือกับรัฐโดยช่วยบริหารรัฐวิสาหกิจที่ตั้งขึ้นมาให้ กลับกลายเป็นคู่แข่งทางสร้างความร่ำรวยให้กับพ่อค้าเหล่านี้ พ่อค้าจีนรายเล็กได้รับผลกระทบจากนโยบายนี้มาก แต่พ่อค้าใหญ่กลับสร้างความร่ำรวยและขณะที่ระบบนี้สามารถกำจัดชาวยุโรปออกไปจากเศรษฐกิจไทย แต่กลับนำญี่ปุ่นเข้ามามีบทบาท

แทน อีกทั้งยังเป็นช่วงที่เศรษฐกิจไทยอยู่ภายใต้มหาอำนาจต่างชาติมากกว่าทุกยุคที่ผ่านมา ในปี พ.ศ.2486 ปรากฏว่าบริษัทญี่ปุ่นเข้ามาจดทะเบียนดำเนินธุรกิจในประเทศไทยถึง 213 บริษัท นอกจากนั้น ยังมีบริษัทของชาวจีนและไทยที่ทำการซื้อและขายสินค้าให้แก่ญี่ปุ่น เราสามารถบอกได้ว่าเราเสียเอกราชทางเศรษฐกิจในช่วงการดำเนินทุนนิยมโดยรัฐ ทุนนิยมโดยรัฐถูกใช้เพื่อจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นมากกว่าชาวไทย ระบบนี้ไม่สามารถทำให้เศรษฐกิจไทยก้าวหน้าตามที่คาดหวัง รัฐวิสาหกิจจำนวนมากล้มเหลวและจำนวนมากถูกยกเลิกไปเมื่อจอมพล ป. หอดอำนาจในปี พ.ศ. 2487 ทุนเอกชนสามารถพัฒนาได้โดยความร่วมมือกับรัฐกับญี่ปุ่น และเก็งกำไรจากการขายสินค้าในสภาวะสงคราม ทุนเหล่านี้เราเรียกว่า พวก “เศรษฐกิจสงคราม” เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลง เราจะพบเศรษฐกิจใหม่และเศรษฐกิจเก่าปรากฏตัวและประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ มีการจัดตั้งธนาคารพาณิชย์ บริษัทส่ง-ออกและนำเข้าที่มีขนาดใหญ่ และทันสมัยขึ้น

5. ทุนนิยมขุนนางกับเศรษฐกิจภายใต้การเมืองแบบอำนาจนิยม (พ.ศ.2490-2500)

สภาพภายในในยุคนี้คณะรัฐประหาร (ทหาร) มีอำนาจทางการเมืองปกครอง ทหารกลุ่มนี้ไม่เกี่ยวข้องกับคณะราษฎร มีเพียงจอมพล ป. ซึ่งได้รับการเชิญให้เป็นนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. เองก็ไม่สามารถกำหนดนโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยมได้อีกในยุคนี้ “อำนาจนิยม” ของผู้นำทางการเมือง เผ่า-ผิน และสฤษดิ์ ถูกใช้เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มมากกว่าเพื่อชาติ เป็นยุคที่การเมืองไร้อุดมการณ์

สภาพภายนอก ตัวแปรสำคัญทางการเมืองที่เข้ามามีบทบาทใหม่ คือ สหรัฐอเมริกาและคอมมิวนิสต์ ทั้ง 2 ตัวแปรมีส่วนส่งเสริมการใช้อำนาจนิยมของทหารและตำรวจ ผู้นำของไทยได้รับการส่งเสริมจากสหรัฐอเมริกา ให้พัฒนาทั้งกองทัพและกรมตำรวจ เพื่อใช้เป็นกำลังต่อต้านการเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ ภายหลังจากเหตุการณ์ 1 ตุลาคม 2492 ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้รับชัยชนะ และเหตุการณ์ 25 มิถุนายน 2493 เมื่อเกาหลีเหนือบุกเกาหลีใต้สำเร็จ

การพัฒนาทุนนิยมในยุคนี้ผูกพันกับการเมืองภายในอย่างมาก ทุนนิยมภายในพัฒนาไปท่ามกลางความขัดแย้งของกลุ่มการเมือง 2 กลุ่ม โดยเฉพาะภายหลัง พ.ศ.2495 เป็นต้นมา ผู้นำได้แตกแยกออกเป็น 2 กลุ่ม 1) กลุ่มสฤษดิ์ (สี่เสาเทเวศน์) และ 2) กลุ่มเผ่า-ผิน (กลุ่มชอวยราชครู) ยุคนี้เป็นยุคที่ความขัดแย้งทางการเมืองรุนแรง บางคนใช้คำว่า **การเมืองยุคทมิฬ** การจัดการกับความขัดแย้งทางการเมืองไม่ว่าจะคู่ความขัดแย้งระหว่างจอมพล ป. และปรีดี พนมยงค์ การปราบปรามฝ่ายต่อต้านรัฐบาล (เสรีนิยมและคอมมิวนิสต์) ก็ใช้ความรุนแรงในการจัดการการเมืองและการต่อสู้จะมีลักษณะนอกระบบ หรือเรียกอีกอย่างว่า “เถื่อน” กลุ่มทุนก็เติบโตภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองเช่นนี้ ในยุคนี้ฝ่ายตำรวจที่นำโดยเผ่า ศรียานนท์ มีบทบาทมาก รัฐไทยในระยะนี้อาจเรียกว่ารัฐตำรวจก็ได้ เผ่า นั้นได้สัญญาว่า “บุรุษเหล็กแห่งเอเชีย” มีคำขวัญของฝ่าย

ตำรวจว่า “ภายใต้ดวงอาทิตย์นี้ไม่มีอะไรที่ตำรวจไทยทำไม่ได้” ตำรวจมีกองทัพและอาวุธของตนเองไม่ต่างจากทหาร

กลุ่มการเมืองทั้ง 2 กลุ่ม ดำเนินการลงทุนเพื่อส่งเสริมอำนาจของตนเองผู้นำทั้ง 2 กลุ่มไม่ได้ปฏิเสธทุนนิยมโดยรัฐในเรื่องของการจัดตั้งรัฐวิสาหกิจ ขณะเดียวกันก็ไม่ปฏิเสธทุกเอกชนด้วย ทั้งทุนนิยมขุนนางและทุนเอกชน จึงเติบโตไปพร้อมกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ขณะที่ทุนนิยมขุนนางอาศัยการเติบโตโดยใช้อิทธิทธิในการควบคุมอำนาจรัฐ นำเอาผลประโยชน์ของรัฐมาเป็นของตน ส่วนทุนเอกชนก็เติบโตโดยอาศัยการอุปถัมภ์ของกลุ่มการเมือง รัฐวิสาหกิจถูกจัดตั้งขึ้นจำนวนมากอย่างไร้ทิศทางในการพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐวิสาหกิจกลายเป็นแหล่งผลประโยชน์ของกลุ่มการเมือง เป็นฐานทางเศรษฐกิจให้กลุ่มการเมืองแต่ละฝ่าย

นอกจากรัฐวิสาหกิจแล้วกลุ่มทุนขุนนางยังมีบริษัทที่กิจการ กล่าวคือ รัฐถือหุ้นส่วนหนึ่งและบริษัทส่วนตัวของผู้นำก็ถูกจัดตั้งขึ้นมากจำนวนมา ธุรกิจเหล่านี้มีแหล่งที่มาของเงินทุนสำคัญคือรัฐ ซึ่งกลุ่มการเมืองทั้ง 2 มีบทบาทในการบริหารอยู่ ภายใต้สภาวะทางการเมืองแบบอำนาจนิยม ได้มีส่วนทำให้วัฒนธรรมอิทธิทธิและอุปถัมภ์ถูกใช้เป็นหลักปฏิบัติของนายทุนไทยทั้ง 2 กลุ่ม วัฒนธรรมนี้เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมในสังคมศักดินาไทยที่เจ้าภาชีนายอากรอันเป็นต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนไทยใช้ นายทุนเอกชนรายสำคัญจะต้องเลือกว่าจะอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของนักการเมืองกลุ่มใด เพื่อขอขอร้มคุ้มครองหรืออิทธิทธิในการดำเนินธุรกิจให้แก่ตน นายทุนหลายกลุ่มสามารถสร้างความร่ำรวยจากการอยู่ภายใต้อุปถัมภ์ของนักการเมือง เช่น นายชิน ใสภณพานิช อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของกลุ่มเผ่า-ผิน กลุ่มชลวิจรรย์ที่บริหารธนาคารสหธนาคารอาศัยความสัมพันธ์กับจอมพลสฤษดิ์ ในยุคนี้ทุนจากต่างประเทศทั้งยุโรปและญี่ปุ่นยังไม่กลับเข้ามาในสังคมไทย นับตั้งแต่สงครามโลกสิ้นสุดลง ส่วนสหรัฐอเมริกาที่กำลังอยู่ในขั้นตอนการศึกษาและสร้างความสัมพันธ์เพื่อจะลงทุนในยุคต่อมา ทั้งกลุ่มทุนขุนนางและทุนเอกชนในยุคนี้อาศัยอำนาจรัฐในการเติบโต ธุรกิจและกิจกรรมในการหารายได้ก็อยู่นอกระบบด้วย ฐานทางการเงินที่สำคัญของกลุ่มเผ่า-ผิน ไม่ได้อยู่ที่รัฐวิสาหกิจเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่การค้าฝิ่น ธุรกิจนอกระบบ ส่วนฐานการเงินของจอมพลสฤษดิ์ที่สำคัญก็อยู่ที่กองสลากกินแบ่ง โดยมีการยกย้ายโอนเงินเข้าบัญชีตัวเอง อาศัยการคอร์รับชั่นจากรัฐสร้างรายได้ให้กับกลุ่มผลประโยชน์ของตน พฤติกรรมของกลุ่มทุนที่แสวงหารายได้จากธุรกิจนอกระบบและคอร์รับชั่นกับรัฐนี้เป็นพฤติกรรมที่สำคัญในการสะสมทุนในยุคนี้

การเติบโตของทั้งทุนนิยมขุนนางและนายทุนเอกชนในยุคนี้ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานการผลิตที่พัฒนาก้าวหน้าขึ้น และไม่ได้มีบทบาทในการพัฒนาทางการผลิต ฐานทางเศรษฐกิจทั้งทุนขุนนางและทุนเอกชนอยู่ที่รายได้ของรัฐที่ทั้ง 2 กลุ่มสร้างการทุจริตขึ้น ลักษณะนี้เป็นลักษณะที่สำคัญของชนชั้นนายทุนไทยยุคนี้

6. การพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้แผนพัฒนา (พ.ศ. 2500-2516)

ยุคนี้เป็นยุคที่ทุนนิยมไทยพัฒนาภายใต้พันธมิตร 3 กลุ่ม คือ ทหาร ทุนต่างชาติ และทุนท้องถิ่น ในทางการเมืองยุคนี้ปกครองอย่างเผด็จการ มีผู้นำที่สำคัญ 2 คนคือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร โดยเฉพาะในสมัยจอมพลสฤษดิ์แล้วได้ชื่อว่าเป็น “จอมเผด็จการ” นอกจากมีอำนาจในกองทัพแล้ว ยังมีเครื่องมือในการใช้อำนาจคือ กฎอัยการศึก กฎหมายมาตรา 17 และ พ.ร.บ. คอมมิวนิสต์ จอมพลสฤษดิ์อ้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจอยู่ที่คำว่า “พัฒนา” “ความมั่นคงของชาติ” คำว่า “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” ก็ถูกนำมาใช้เพื่ออ้างความชอบธรรมของการใช้อำนาจรัฐและของตนเองตลอดเวลา คำขวัญ “งานคือเงิน เงินคืองานบันดาลสุข” กลายเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาในยุคสมัยนี้ เป็นคำขวัญในยุคพัฒนาแบบทุนนิยมเต็มที่

สหรัฐอเมริกาได้เข้ามามีบทบาททั้งในการจัดตั้งรัฐบาล และกำหนดแผนพัฒนาประเทศ เริ่มตั้งแต่การผลักดันให้จอมพลสฤษดิ์ยึดอำนาจปกครองประเทศ สืบเนื่องมาจากสถานการณ์ของโลกและเอเชียที่ลัทธิคอมมิวนิสต์กำลังขยายตัวอย่างหนัก ความเชื่อในทฤษฎี “โดมิโน” ว่าเมื่อประเทศใกล้เคียงเป็นคอมมิวนิสต์ก็จะทำให้ประเทศที่อยู่ใกล้กันพลอยเป็นคอมมิวนิสต์ไปด้วย สถานการณ์ขณะนั้น ประเทศในอินโดจีนกำลังจะเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ สหรัฐจึงเข้ามาตั้งฐานทัพในไทย ผลักดันให้ผู้นำทหารขึ้นมาครองอำนาจ โดยความเชื่อที่ผู้นำทหารสามารถต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ปกป้องโลกเสรีได้ดีกว่าผู้นำพลเรือนหรือตำรวจ การรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ในปี พ.ศ. 2500 นั้นสหรัฐมีบทบาทอย่างมาก รูปแบบของผู้นำทหารเผด็จการใหม่ (Neo-fascism) เป็นรูปแบบใหม่ (new model) ที่ถูกใช้ในประเทศที่สหรัฐอเมริกาเข้าไปมีบทบาทและใช้ต่อต้านคอมมิวนิสต์ทั้งในเอเชียและละตินอเมริกา

อำนาจนิยมเมื่อใช้กับการพัฒนาทุนนิยม ลักษณะของการพัฒนาจะเป็นลักษณะไม่อิสระ ทุนจะต้องพึ่งพิงกับรัฐ เป็นทุนนิยมแบบบังคับหรือที่เรียกว่า แบบสั่งการ (Commanded Capitalism) “การพัฒนา” ถูกใช้แทนคำว่า “ชาติ” โดยผู้นำเผด็จการใหม่ (Neo-fascism) การพัฒนาในยุคนี้ไม่ใช่กระบวนการของประชาชน แต่เป็นการพัฒนาที่ถูกกำหนดจากรัฐ รัฐเป็นผู้จัดการให้เป็นไปตามแนวที่รัฐวางแผน แผนการพัฒนาก็ถูกกำหนดจากภายนอกโดยสหรัฐอเมริกาและธนาคารโลกเป็นผู้ออกแบบและวางแผนให้ตั้งแต่ต้น เช่นเดียวกับการออกแบบผู้นำแบบเผด็จการให้สังคมไทยใช้

ปี พ.ศ. 2502 มีการจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ต่อมาในปี พ.ศ. 2504 มีการประกาศใช้แผนพัฒนาฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) หลักแนวคิดของการวางแผนพัฒนาฯ คือ การเปิดประเทศเพื่อรองรับการเข้ามาลงทุนของต่างประเทศ หันกลับมาใช้ระบบทุนนิยมที่เปิด

ให้แก่การลงทุนจากต่างประเทศ ลดบทบาทของรัฐในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมบทบาทของเอกชนให้ลงทุนของเอกชนให้ลงทุนที่รัฐจะให้กับเอกชนผู้ลงทุนคือ

1. รัฐจะไม่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นใหม่เพื่อแข่งขันกับเอกชน
2. รัฐจะไม่โอนกิจการอุตสาหกรรมของเอกชนมาเป็นของรัฐ

แผนพัฒนาที่ถูกกำหนดจากทุนและรัฐเผด็จการทหาร สถาปนาเศรษฐกิจและแผนที่สร้างขึ้นก็ไม่ใช่วิชาชีพที่จะใช้แก้ปัญหาในสังคมไทย แต่เป็นไปเพื่อปกป้องระบบทุนของโลกไม่ให้ถูกคุกคามจากค่ายคอมมิวนิสต์ และเพื่อให้ทุนขยายเข้ามาในภูมิภาคนี้ได้อย่างสะดวก ในปี พ.ศ. 2505 รัฐได้ออก พ.ร.บ. ส่งเสริมการลงทุนก็เพื่อให้อภิสิทธิ์กับทุนต่างชาติ ในระยะแรกของแผนพัฒนาฯ สินค้าเกษตรถูกส่งเสริมให้มีความสำคัญ ได้แก่ ข้าว ก.ข. ข้าวโพด มันสำปะหลัง ได้กลายเป็นสินค้าสำคัญเพื่อการส่งออก รายได้จากสินค้าภาคเกษตรจะถูกนำมาใช้เพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) เพื่อใช้ในการลงทุนอุตสาหกรรม เช่น ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์ สนามบิน เป็นต้น รายได้จากภาคเกษตรถูกใช้เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม

การพัฒนาได้สร้างปัญหาสำคัญ ดังนี้คือ

1. ปัญหาของเมืองหลวง การพัฒนาอย่างไม่สมดุลอีกทั้งรวมศูนย์กลางความเจริญสู่เมืองหลวง ให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตร และให้ความสำคัญกับเมืองหลวงในฐานะเป็นเมืองอุตสาหกรรมมากกว่าชนบท มีผลทำให้เมืองหลวงไม่ใช่เป็นเมืองบริหารเท่านั้นยังเป็นเมืองอุตสาหกรรม ชาวชนบทหลังไหลเข้าสู่เมืองหลวงมากขึ้น แรงงานจากชนบท คนหนุ่มสาวละทิ้งชนบทเข้าเป็นแรงงานราคาถูกในเมืองหลวง ทำให้เกิดความแออัดและมีชุมชนสลัมเพิ่มขึ้นในกรุงเทพมหานครมากมาย เกิดกระบวนการละทิ้งชนบทเข้าสู่เมืองหลวง และเมืองหลวงเติบโตจนกลายเป็นเมืองหัวโตทิ้งชนบทเพราะที่เมืองหลวงเป็นแหล่งของรายได้ การพัฒนาด้านสาธารณสุขและการแพทย์ ทำให้ประชากรเพิ่มมากขึ้น ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในชนบทเป็นปัจจัยผลักดันและดึงให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่เมืองหลวง

2. ปัญหากรรมกร ค่าแรงราคาถูก เป็นเป้าหมายสำคัญของการเข้ามาลงทุนของบริษัทต่างประเทศ แรงงานราคาถูกเป็นปรากฏการณ์ของสังคมทุนนิยมเผด็จการ ไม่มีการประท้วง เรียกร้องค่าแรง องค์การแรงงานถูกทำลายที่มีเหลืออยู่ก็อ่อนแอ ชาวบ้านไม่สามารถมีชีวิตอยู่ในชนบท เพราะแหล่งของการว่างและรายได้อยู่ที่เมือง กรรมกรหญิงและเด็กถูกกดราคาค่าแรงให้ต่ำ มีรายได้ไม่ถึง 10 บาท ค่าแรง 16 บาทเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2516 การถูกกดราคาแรงงานให้ต่ำลงนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งภายในสังคม การต่อต้านนี้จะมีมากขึ้นเมื่อเริ่มต้นทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา แรงงานเริ่มต่อสู้แบบไม่กลัวอำนาจรัฐเผด็จการ การต่อสู้นี้มาจาก

กรรมกรไม่อาจทนถูกกดค่าแรงอีกต่อไป และกระแสการเรียกร้องเสรีภาพของปัญญาชนก็เริ่มเกิดขึ้น

3. ปัญหาชาวนาและชนบท การพัฒนาทำให้ชนบทถูกทิ้ง ศูนย์กลางของการพัฒนาอยู่ที่เมืองหลวง ในการพัฒนาทุนนิยมทำให้ชีวิตชาวนามีหนี้สินและไร้ที่ทำกินเพิ่มขึ้น เนื่องจากสินค้าเกษตรถูกกดให้ต่ำตลอดเวลา เพื่อให้เหมาะสมกับค่าจ้างแรงงานซึ่งต่ำ กรรมกร ชาวนา กลายเป็นกลุ่มคนที่มีปัญหาจากความเหลื่อมล้ำในการพัฒนา ชาวนาต้องเข้ามาขายแรงงานในเมือง

ปัญหาชนบทและความยากจนทำให้ “คอมมิวนิสต์” สามารถขยายตัวและสร้างกระบวนการต่อต้านรัฐ และนับตั้งแต่ พ.ศ. 2508 เป็นต้นมา มีการต่อสู้ด้วยอาวุธ การต่อต้านในชนบทก็เริ่มรุนแรงมากขึ้น

4. ปัญหาของปัญญาชน ปัญญาชนถูกผลิตขึ้นจำนวนมากเพื่อรองรับกับการพัฒนา โดยธรรมชาติของคนกลุ่มนี้จะเชื่อในเหตุผล รักอิสระ ชิงชังเผด็จการ คนกลุ่มนี้ได้กลายเป็นกำลังหลักของการต่อต้านเผด็จการ มหาวิทยาลัยเกิดขึ้นทั้งในเมืองและต่างจังหวัด เช่น ขอนแก่น เชียงใหม่ สงขลา และนิด้า ในปี พ.ศ. 2504 มีผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย 18,000 คน ในปี พ.ศ. 2513 เพิ่มขึ้นเป็น 126,000 คน ในปี พ.ศ. 2514 มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเปิดรวมค่าแหวง ซึ่งผลิตปัญญาชนออกสู่ตลาดแรงงานจำนวนมาก ขณะที่ปัญญาชนถูกผลิตมากขึ้น ก็มีสภาพตกงานและไร้อนาคต เพราะสภาพเศรษฐกิจเริ่มทรุดตัว นับตั้งแต่ พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา ยุทธศาสตร์การผลิตแบบทดแทนการนำเข้าเริ่มใช้ไม่ได้ผล เพราะตลาดภายในประเทศแคบไม่ก่อให้เกิดการว่าจ้างงานเพิ่มขึ้น ปัญญาชนเริ่มเห็นปัญหาในรัฐบาลเผด็จการ กระบวนการเคลื่อนไหวปรากฏนับตั้งแต่ พ.ศ. 2511 เป็นต้นมา จนปี พ.ศ. 2513 มีการจัดตั้งศูนย์กลางนิสิตนักศึกษา ในปี พ.ศ. 2515 มีการรณรงค์ต่อต้านจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นที่เข้มมาเอาเปรียบสังคมไทย

ขบวนการต่อต้านทั้งรัฐและทุนของปัญญาชน มีมากขึ้นในช่วง พ.ศ. 2515-2516 วิกฤติการณ์น้ำมันในปี พ.ศ. 2516 ได้เป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งทางการเมือง และความขัดแย้งของประชาชนกับกลุ่มทุนต่างชาติที่เข้ามาผูกขาดเศรษฐกิจไทยรุนแรงขึ้น แรงระเบิดของสังคมในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ก็มาจากความไม่พอใจต่อการพัฒนาที่ผ่านมา ไม่พอใจรัฐทหาร และต่างชาติ ที่กำหนดการพัฒนาทุนนิยมที่สร้างกระบวนการได้เปรียบเสียเปรียบในสังคม

5. ปัญหาของกลุ่มทุน รัฐเผด็จการได้สร้างการพัฒนาทุนอย่างไม่อิสระ ทุนต้องอิงแอบอยู่กับรัฐและต่างชาติสูง ทุนเติบโตจากการได้อภิสิทธิ์คุ้มครองจากกฎในพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน บางกลุ่มก็เติบโตจากการอิงแอบกับการอุปถัมภ์ของรัฐในการได้รับสัมปทานทำธุรกิจ เช่น สุรา ทุนในเมืองหลวงอาศัยบรรยากาศการลงทุนในอุตสาหกรรม ก้าวจากภาคการค้า มาสู่การเป็นนักอุตสาหกรรม แต่การก้าวเข้าไปยังไม่สามารถเปลี่ยนทุนการค้าให้เป็นทุนอุตสาหกรรมได้

บทบาทของนายทุนท้องถิ่นเหล่านี้ยังเป็นแค่เพียงนายหน้า ซึ่งเข้าถือหุ้นรวมและอำนวยความสะดวกให้กับนักลงทุนต่างประเทศเท่านั้น อุตสาหกรรมที่เข้ามาลงทุนจะเป็นอุตสาหกรรมโอนจากประเทศอุตสาหกรรมชั้นรอง ได้แก่ ญี่ปุ่น และได้หวัน อุตสาหกรรมประเภทนี้ได้แก่โรงงานทอผ้า ซึ่งจะเป็นอุตสาหกรรมที่ว่าจ้างแรงงานราคาถูก และทำลายสภาวะแวดล้อมมาก ทุนหลุดลอยออกจากสังคมไม่สนใจสังคม ในช่วงระยะเวลาไม่นานหลังจากมีการใช้แผนพัฒนาฯ ทุนท้องถิ่นเหล่านี้สามารถเข้าสู่ทุนผูกขาดได้ เพราะกระบวนการแข่งขันถูกตัดขาดออกไปนับตั้งแต่เริ่มต้น ทุนถูกเลี้ยงดูอย่างดีจากรัฐ ดังนั้นจึงมีทุนจำนวนน้อยที่ต่อต้านรัฐเผด็จการ ทุนของไทยจึงเป็นทุนแบบอนุรักษนิยม (Conservative)

ทุนในชนบทเติบโตจากการรับซื้อสินค้าเกษตร การส่งเสริมการเกษตรทำให้ทุนในท้องถิ่นกลายเป็นทุนขนาดใหญ่ บางกลุ่มยังเข้าไประดมงานพัฒนาของรัฐในชนบท ในเรื่องการสร้างถนน สาธารณูปโภค ทำให้ทุนกลายเป็นทุนขนาดใหญ่ และมีอิทธิพลมากจากการที่สร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับรัฐทหาร ในที่สุดทุนพวกนี้พัฒนาไปสู่การเป็นเจ้าของ เช่น เจ้าพ่อแถบชายฝั่งทะเลตะวันออก เจ้าพ่อเหล่านี้ได้สร้างอำนาจรัฐเถื่อนในชนบท เป็นผู้เก็บผลประโยชน์ในท้องถิ่นของตนเอง ในเขตที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมมากๆ ทุนเจ้าพ่อเหล่านี้ก็จะเติบโตมาก ทุนในชนบทเหล่านี้ก็เช่นเดียวกับทุนที่เมืองหลวงไม่ต่อต้านรัฐเผด็จการ เติบโตและพัฒนาเป็นทุนขนาดใหญ่ภายใต้การปกครองแบบเผด็จการ ทุนในชนบทค่อยๆ คืบคลานสู่เข้าเวทีการเมืองระดับประเทศจนมีบทบาทในอำนาจรัฐ

การพัฒนาทุนนิยมในยุคนี้ไม่ได้ทำให้ชีวิตคนไทยดีขึ้น การพัฒนาถูกกำหนดจากภายนอกภายใต้รัฐเผด็จการ และเป็นการพัฒนาที่สร้างวิกฤตในสังคม เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่ปัญญาชน กรรมกร ชาวนา ต่อต้านรัฐเผด็จการและจักรวรรดินิยม เป็นเหตุการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นผลพวงจากการพัฒนาที่ผ่านมา กลุ่มทุนยังเข้าร่วมกับการเคลื่อนไหวอย่างจำกัด แต่เมื่อพิจารณาทั้งหมดแล้ว ทุนยังได้รับผลประโยชน์จากรัฐแบบนี้มากกว่ารัฐเสรีนิยม การเข้าร่วมกับกิจกรรมทางการเมืองหลังเหตุการณ์ 16 ตุลาคม 2516 ก็เพื่อปกป้องธุรกิจของตนเองมากกว่าสร้างสรรค์ประชาธิปไตย มีนักธุรกิจเพียงไม่กี่คนที่คือนักประชาธิปไตย ทั้งนี้จากการถูกปลุกฝังมายาวนานให้มีความเป็นปัญญาชน และคนพวกนี้ก็เป็นแค่ผู้เชี่ยวชาญ (ลูกจ้าง) ซึ่งไม่มีความจำเป็นต้องปกป้องธุรกิจของตัวเองมากนัก เช่น บุญชู โรจนเสถียร ประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ผู้บริหารของธนาคารกรุงเทพ เป็นต้น

สรุป ตลอดระยะเวลาการพัฒนาทุนนิยมในสังคมไทยจะพบว่า เป็นความร่วมมือระหว่างทุนท้องถิ่น รัฐ และต่างชาติในการแสวงหาผลประโยชน์จากสังคมไทย ทุนไม่ได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเลย กระบวนการพัฒนาทุนนิยมทำให้ชนชั้นล่างในสังคมไทยไม่มีกินและอดอยาก ทุนนิยมไม่ได้นำเอาประชาธิปไตยเข้าสู่สังคมไทย กลับส่งเสริม

ระบบเผด็จการเสียด้วยซ้ำ ดังนั้นกลุ่มคนที่ผลักดันประชาธิปไตยนั้นกลับเป็นพวกปัญญาชนและชนชั้นล่างผู้ซึ่งเสียเปรียบจากการพัฒนาเสียมากกว่า

บรรณานุกรม

- พรรณี บัวเล็ก. 2540. **จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นกับพัฒนาการทุนนิยมไทยระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1-2 (พ.ศ.2457-2488)**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พรรณี บัวเล็ก. 2541ก. **สยามในกระแสธารแห่งการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- พรรณี บัวเล็ก. 2541ข. วัฒนธรรมในการดำเนินธุรกิจของชนชั้นนายทุนในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2490 ถึง พ.ศ. 2500. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ พัฒนาการของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ : ความต่อเนื่องและการแปรผัน. จัดโดยสมาคมประวัติศาสตร์ ณหอประชุม คณะครุศาสตร์ ตึก 3 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 14 กุมภาพันธ์ 2541.
- พรรณี บัวเล็ก. 2545. **ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482 : บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พันธกิจ.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กวรรณสุต. **เอกสารการเมืองการปกครองไทย (พ.ศ.2417-2477)** สถาบันสยามศึกษาและสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย พ.ศ. 2532.
- P. Fistie เขียน ไมตรี เด่นอุดม (แปลและเรียบเรียง) “โลกพระศรีอารีย์ ของปรีดี พนมยงค์” **เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ปรีดี พนมยงค์**. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง พ.ศ. 2542
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา “ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์” **เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ปรีดี พนมยงค์**. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง พ.ศ. 2542.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. “ความคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของ ดร. ปรีดี พนมยงค์” **เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ปรีดี พนมยงค์**. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง พ.ศ. 2542.